

The Model of Cyber Governance in the Islamic Republic of Iran

Seyed Abolhassan Firouzabadi

Assistant Professor, Department of National Security, Supreme National Defense University, Tehran, Iran

Email: alhasanfirouzabadi@gmail.com

Mohammad Abedi

PhD in Strategic Management of Cyber Space, Department of National Security, Supreme National Defense University, Tehran, Iran (Corresponding Author)

Email: m.abedi@sndu.ac.ir

Mohammadreza Hosseini

Associate Professor, Department of National Security, Supreme National Defense University, Tehran, Iran

Email: rezahsn88@gmail.com

Abdolhossein Kalantari

Associate Professor, Department of Sociology, University of Tehran, Tehran, Iran

Email: abkalantari@ut.ac.ir

Abstract

In the era of cyber space, there will be tremendous changes in the way of human interactions due to emerging technologies and tools. So that paying attention to these developments in the field of public administration makes a new approach to governance necessary. Although it is important to use the capabilities of cyberspace to recreate the governance practices appropriate to this era, paying attention to the cultural changes that are imposed through emerging technologies and effectively directing the effects of cyberspace to preserve and strengthen indigenous values in the governance system is more important. In this regard, the current research is about the answer to the main question "What is the pattern of cyber governance in the Islamic Republic of Iran?" It's formed. While studying library documents, additional data was collected in the qualitative part through interviews and in the quantitative part through questionnaires. Data analysis was done in the qualitative part using the database method and in the quantitative part using structural equations and through SmartPLS software. After validation and assurance of data, dimensions, components and indicators of cyber governance in the form of causal categories (spirituality, national capital, health and well-being, digital talent, digital health), contextual (infrastructure, technological capabilities, digital structure, legislation), phenomenon-oriented, interventionist (stakeholders, independence, education, adoption of cyber governance), strategies (digital process management, ecosystem establishment and development, cyber security, stakeholder participation, content governance, digital economy) and outcomes (stakeholder digital experience, value co-creation, products and emerging services, common ideals, strengthening local values) statistics and finally the model of the Islamic Republic of Iran was drawn in the database paradigm.

Keywords: Governance, Cyber Space, Cultural-Social Affairs, Islamic Republic of Iran

الگوی حکمرانی سایبری در جمهوری اسلامی ایران

سید ابوالحسن فیروزآبادی

استادیار دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران

Email: alhasanfirouzabadi@gmail.com

محمد عابدی

دانشجوی دکتری مدیریت راهبردی فضای سایبر، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

Email: m.abedi@sndu.ac.ir

محمد رضا حسینی

دانشیار و عضو هیئت علمی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران

Email: rezahsn88@gmail.com

عبدالحسین کلانتری

دانشیار و عضو هیئت علمی دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

Email: abkalanitari@ut.ac.ir

چکیده

در عصر فضای سایبری، تحولات شگرفی در شیوه تعاملات انسان‌ها به واسطه فناوری‌ها و ابزارهای نوظهور رقم خواهد خورد. به طوری که توجه به این تحولات در عرصه اداره امور عمومی رویکرد جدیدی به حکمرانی را ضروری می‌سازد. اگرچه به کارگیری ظرفیت‌های فضای سایبری برای بازآفرینی شیوه‌های حکمرانی متناسب با این عصر حائز اهمیت است؛ اما توجه به تغییرات فرهنگی که از طریق فناوری‌های نوظهور تحمیل می‌شود و هدایت مؤثر آثار فضای سایبری برای حفظ و تقویت ارزش‌های بومی در نظام حکمرانی از اهمیت بالاتری برخوردار است. در همین راستا پژوهش حاضر پیرامون پاسخ به سؤال اصلی «الگوی حکمرانی سایبری در جمهوری اسلامی ایران چیست؟» شکل گرفته است. ضمن مطالعه اسناد کتابخانه‌ای، گردآوری داده‌های تکمیلی در بخش کیفی از طریق مصاحبه و در بخش کمی از طریق پرسش‌نامه صورت گرفت. تجزیه و تحلیل اطلاعات در بخش کیفی با استفاده از روش داده‌بنیاد و در بخش کمی با استفاده از معادلات ساختاری و از طریق نرم‌افزار SmartPLS انجام شد. بعد از اعتباریابی و اطمینان از داده‌ها، ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های حکمرانی سایبری در قالب مقوله‌های علی (معنویت، سرمایه ملی، سلامت و رفاه، استعداد دیجیتال، سلامت دیجیتال)، زمینه‌ای (زیرساخت، قابلیت‌های فناورانه، ساختار دیجیتال، قانون‌گذاری)، پدیده‌محوری، مداخله‌گر (ذی‌ربطان، استقلال، آموزش و پرورش، پذیرش حکمرانی سایبری)، راهبردها (مدیریت فرایند دیجیتال، استقرار و توسعه اکوسیستم، امنیت سایبری، مشارکت ذی‌ربطان، حکمرانی محتوا، اقتصاد دیجیتال) و پیامدها (تجربه دیجیتال ذی‌ربطان، هم‌آفرینی ارزش، محصولات و خدمات نوظهور، آرمان‌های مشترک، تقویت ارزش‌های بومی) احصا و در نهایت الگوی جمهوری اسلامی ایران در پارادایم داده‌بنیاد ترسیم گردید.

کلیدواژه‌ها: حکمرانی، فضای سایبر، امور فرهنگی - اجتماعی، جمهوری اسلامی ایران

دانشگاه عالی دفاع ملی ♦ فصلنامه امنیت ملی

<https://ns.sndu.ac.ir/> E-ISSN: 2980-8251

صحت مطالب بر عهده نویسنده مقاله است و بیانگر دیدگاه دانشگاه عالی دفاع ملی نیست.

مقدمه

در امتداد سیر تطور جوامع بشری به ویژه بعد از جنگ جهانی دوم و پیدایش ادبیات توسعه، دولت‌ها همواره سعی در بازتعریف رویکردهای مدیریتی و اصلاح روش‌های اداره امور عمومی جهت رفع مشکلات و موانع سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی برای دستیابی به سطح قابل قبولی از توسعه یا پیشرفت نموده‌اند. به گونه‌ای که به واسطه ناکارآمدی‌های «مدیریت دولتی سنتی»^۱ در دهه ۱۹۷۰ به بعد و همچنین چالش‌های «مدیریت دولتی نوین»^۲ در دهه ۱۹۹۰، رویکرد جدیدی تحت عنوان «حکمرانی» ظهور و بروز پیدا نمود.

توأم آن با اصلاح رویکردهای حکمرانی به منظور جبران ناکارآمدی پارادایم‌های قبلی، ظرفیت‌های فضای سایبری به عنوان پدیده محوری بهبود شیوه‌های حکمرانی در دهه اخیر به صورت ویژه مورد توجه قرار گرفته است. بنیان‌های تحول در عصر فضای سایبری نظیر «شبکه‌ای شدن»^۳، «هوشمند شدن»^۴، «تعاملی شدن»^۴، «سکویی شدن»^۵، «زیست بوم انسان و اشیا» و «همگرایی ابزارها»^۶، امکان بازآفرینی اجزای اصلی حکمرانی یعنی ذی‌ربطان، اکوسیستم تعامل، ابزارها و شیوه‌های تعامل در فرایند تصمیم‌گیری و اجرای تصمیمات را فراهم ساخته است. فضای سایبری امکان توسعه شبکه‌های پیچیده را فراهم آورده به طوری که مرزهای سیستم‌های بیوفیزیکی، اجتماعی و سایبری و در نتیجه تعاملات میان این سیستم‌ها دچار تغییرات و جابه‌جایی ناگهانی شده است (Young, et al., 2020). دامنه نفوذ فضای سایبری در عرصه‌های مدیریت دولتی و اداره امور عمومی، رهیافت حکمرانی را از این قاعده مستثنا نگذاشته و کانون توجه دولت‌ها برای تحول در الگوهای حکمرانی متناسب با این عصر جهت دستیابی و ارتقای شاخص‌های توسعه و پیشرفت قرار گرفته است.

به گونه‌ای که پژوهش‌هایی نظیر مردم، فناوری و حکمرانی برای پایداری: سهم سیستم‌ها و تفکر سیستمی سایبری (Barile, et al., 2018)، برآوردن نیازهای عصر سایبری برای حکمرانی

1. Traditional Public Administration
2. New Public Administration/Management(NPA/NPM)
3. Networking
4. become interactive
5. Platformization
6. Convergence of tools

در نظم جهانی در حال تغییر (Young, et al., 2020) و اهتمام نهادهای حاکمیتی و سیاست‌گذار دولت‌ها در حمایت یا تدوین طرح‌ها و برنامه‌هایی نظیر راهکارهای مشارکتی برای مدیریت دولتی اروپا، کسب‌وکارها و شهروندان^۱ «ISA2»، تأکید «کمیسیون سرویس‌های عمومی استرالیا»^۲ بر لزوم مهاجرت به حکمرانی عصر دیجیتال با عنوان حکومت متصل به هم (گزارش «موسسه حکمرانی و تحلیل خط‌مشی»^۳، «سند استراتژی حکومت الکترونیک ایالات متحده آمریکا»^۴، «طرح حکمرانی دیجیتالی ملی هندوستان»^۵، ناظر بر توجه مشترک و یا مشابه جامعه جهانی بر به‌کارگیری ظرفیت‌های فضای سایبری برای تسهیل و یا تقویت حکمرانی است. از طرف دیگر، ما امروزه گریزی از مفاهیم حکمرانی نداریم. با توجه به ظهور رقیب‌ها و بازیگران متعدد در عرض دولت، حکومت نیازمند به‌کارگیری شیوه‌های جدیدی در چینش این بازیگران است و باید نظریه مختص به خودش را در حکمرانی ایجاد کند (امامی و جوادی، ۱۴۰۰). کاستی‌های مشترک الگوهای سایبری غربی به دو دسته کلی قابل تقسیم است، نخست اینکه علی‌رغم به‌کارگیری ظرفیت‌های فضای سایبری در مقوله حکمرانی، همچنان بر دستیابی به توسعه اقتصادی محدود بوده و با تضمین کسب انتفاع مادی سایر بازیگران غیردولتی را برای مشارکت در اداره امور عمومی ترغیب می‌نمایند به‌طوری‌که از آن‌ها به‌عنوان ذی‌نفعان با تأکید بر نفع مادی نام می‌برند. در همین راستا مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) می‌فرماید: «الگوی غرب برای توسعه یک الگوی ناموفق است؛ زیرا با وجود دستیابی کشورهای غربی به ثروت و قدرت، ارزش‌های انسانی و معنویت در این جوامع از بین رفته‌اند» (حسینی تاش و همکاران، ۱۳۹۳: ۸)؛ دوم اینکه الگوهای غربی از میان ساحت‌های فضای سایبری اغلب بر آثار فناوری محور آن و بیشتر برای گسترش زیرساخت‌های الکترونیک برای جذب مشارکت حداکثری بازیگران توجه داشته و به آثار سایر ساحت‌های فضای سایبری برای تقویت و تکامل وجوه اجتماعی- فرهنگی انسان و

1. Interoperability Solutions for European Public Administrations

2. The Australian Public Service Commission (APS)

3. The Institute for Governance and Policy Analysis (IGPA)

4. Implementing the President's Management Agenda for E-Government, E-Government Strategy

5. National e-Governance Plan (NeGP)

جوامع بی‌توجه بوده و در به‌کارگیری ظرفیت‌های غول‌های فناوری و ابزارهای نوین سایبری هیچ توجهی به امور اجتماعی-فرهنگی و اصول و ارزش‌های بومی کشورها نداشته و برای اعمال نفوذ در سایر کشورها، جهانی‌سازی را در جهت ارتقای قدرت‌های متمرکز خود تبلیغ می‌کنند. درحالی‌که در آرای مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) بر تغییر مدل حکمرانی در جهان به واسطه فضای سایبری و رفتن به سمت مدل جدید حکومت اسلامی در فضای سایبری در قالب نگاه تمدنی به فضای سایبری در راستای شکل‌گیری حکومت اسلامی تأکید شده است (باهنر و مهدی‌پور، ۱۳۹۸).

در نتیجه دغدغه اصلی پژوهشگر: ۱. عدم توجه الگوهای غربی به ارزش‌های بومی متناسب با امور اجتماعی-فرهنگی جمهوری اسلامی ایران و ۲. عدم برخورداری الگوهای رایج حکمرانی سایبری از تمامی ساحت‌های تحول‌آفرین فضای سایبری بوده و راهکار برون‌رفت از مسائل مذکور طراحی الگوی حکمرانی سایبری در جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر ارزش‌های بومی کشور است.

۱. مبانی نظری

۱-۱. مفهوم‌شناسی

الگو: از نظر لغوی مفهوم الگو در فرهنگ فارسی به نمونه و سرمشق اطلاق می‌شود. الگو جزئی کوچک از یک شیء بزرگ است که از لحاظ کارکرد با شیء واقعی یکسان است. الگو به ما می‌آموزد که در شرایط و وضعیت‌های گوناگون چه ملاک‌ها و معیارها و روش خاصی را در پیش بگیریم و به‌عنوان نقطه شروعی از واقعیت است که دیدگاه ما را در رابطه با واقعیت ساده می‌کند. در واقع، الگو مشخصه‌های اساسی و بنیادی واقعیت را نمایندگی می‌کند (حاجیان، ۱۳۹۵). الگو تصویری است که از واقعیت‌ها و روابط موجود گرفته شده و نشانگر متغیرهای موجود، نحوه ارتباط آن‌ها و نتایج حاصل از کنش و واکنش آن‌ها است (حمیصی، ۱۳۹۱: ۱۶).

حکمرانی: حکمرانی فرایندی است که از آن طریق جوامع یا سازمان‌ها تصمیمات مهم خود را اتخاذ و مشخص می‌کنند تا چه کسانی در این فرایند درگیر شوند و چگونه وظیفه خود را به انجام برسانند. به عبارت دیگر حکمرانی، مجموعه‌ای از توافقات، رویه‌ها، قراردادهای سیاست‌ها است که مشخص می‌کنند که قدرت در دست چه کسی باشد، تصمیمات چگونه اتخاذ گردند و وظایف چگونه انجام و ادا می‌شود (محمودی و آرش پور، ۱۳۹۶). برای اداره امور عمومی نیازمند یک رویکرد حکمرانی اکوسیستمی مبتنی بر مشارکت شناختی-عاطفی به جای رویکرد شبکه‌ای بالا به پایین مبتنی بر منطق است. چراکه در رویکرد شبکه‌ای با چالش تحمیل قدرت از بالا به پایین ناشی از مدیریت مرکزی آن مواجه خواهیم بود (Kinder, et al., 2022). پترسکی (۲۰۱۹) نیز بر ضرورت رویکرد اکوسیستمی در مدیریت امور عمومی با هدف ایجاد یک نگاه ۳۶۰ درجه جامع به مشارکت تمامی بازیگران و بهره‌گیری از قابلیت‌های فناوری‌های نوین برای خلق مشترک ارزش تأکید نمودند (Petrescu, 2019).

حکمرانی سایبری: حکمرانی سایبری باید رویکردی مبتنی بر حقوق بشر برای ۱. پاسخ‌گویی بیشتر؛ ۲. شفافیت بیشتر و ۳. مشارکت بیشتر ذی‌ربطان از طریق استفاده از ابزارهای سایبری مانند اینترنت و دستگاه‌های تلفن همراه برای اداره امور عمومی باشد (Mihir, 2014). در عصر پیچیدگی و عدم قطعیت و پویایی‌های «اجتماعی-بیوفیزیکی»^۱ در مقیاس بزرگ ناشی از فناوری‌های تحول‌آفرین فضای سایبری، نیازمند رویکرد حکمرانی مبتنی بر تفکر سیستمی سایبری برای پایداری هستیم (Barile, et al., 2022). ظهور فناوری‌های دیجیتال نوین و نقش تحول‌آفرین اینترنت در روابط دولت، شهروندان و کسب‌وکارها، خلق مدل جدید مدیریت عمومی تحت عنوان حکمرانی عصر دیجیتال به صورت نوآورانه، پایدار و رقابتی را ضروری می‌نماید (Ravšelj, et al., 2022). فضای سایبری امکان توسعه شبکه‌های پیچیده را فراهم آورده به طوری که مرزهای سیستم‌های بیوفیزیکی، اجتماعی و دیجیتال و در نتیجه تعاملات میان این سیستم‌ها دچار تغییرات و جابه‌جایی ناگهانی شده است. حکمرانی عصر سایبری، شیوه جدیدی از حکمرانی با در نظر گرفتن فضای سایبری و آثار آن نظیر

1. social-biophysical

پیچیدگی، عدم قطعیت و به‌ویژه تحولات تعاملات بین سیستم‌ها با هدف هدایت مؤثر این تعاملات است (Young, et al., 2020). با الهام از تعاریف نظری فوق، تعریف عملیاتی مورد تأکید این پژوهش از حکمرانی سایبری عبارت است از: «به‌کارگیری ظرفیت‌های فضای سایبر به‌منظور بازآفرینی اکوسیستم مشارکت ذی‌ربطان در فرایند اداره امور عمومی».

۱-۲. روند حکمرانی براساس مدل‌های مدیریت دولتی

مدیریت دولتی به فعالیتی گفته می‌شود که با اداره امور عمومی و ارائه خدمات عمومی سروکار دارد. از اینجا می‌توان استنباط کرد که مدیریت دولتی به قدمت خود جامعه است، زیرا هر جا که گروهی از مردم باهم زندگی می‌کنند، باید نوعی سازمان برای اداره امور گروه وجود داشته باشد (Thapa, 2020). از این رو، می‌توان استدلال کرد که مدیریت دولتی به قدمت نسل بشر است. با این حال، به گفته «ویگنیری» (۲۰۲۰)، مدیریت دولتی به‌طور رسمی زمانی متولد شد که وودرو ویلسون «مقاله مدیریت» را در سال ۱۸۸۷ منتشر کرد. از آن زمان تاکنون چندین تغییر رخ داده است. مدیریت عمومی سنتی بین سال‌های ۱۸۹۰ و ۱۹۸۰ رایج بوده و مدیریت عمومی جدید در سال ۱۹۸۰ جایگزین مدیریت عمومی سنتی شد. حکمرانی عمومی جدید یک مدل جدید در حوزه مدیریت دولتی است که در حدود سال ۲۰۰۰ ظهور کرد.

شکل ۱: فرایند مدل مدیریت دولتی (Barbier, L., & Tengeh, 2023)

۳-۱. بنیان‌های تحول در عصر فضای سایبری

فضای سایبری دارای ویژگی‌هایی است که تحولات عمیق و شگرفی را بنیان گذاشته است. برخی از مهم‌ترین و تأثیرگذارترین آن‌ها عبارتند از: «شبکه‌ای شدن»^۱، «هوشمند شدن»، «تعاملی شدن»^۲، «خدماتی شدن»^۳، «زمان‌مندی و مکان‌مندی»^۴، «فشرده‌گی زمانی و مکانی»^۵، «۳۶۰ درجه‌ای شدن»^۶، «مجازی شدن»^۷، «سکویی شدن»^۸، اطلاعاتی و داده‌بنیاد شدن، «کالایی شدن»^۹، «زیست‌بوم انسان و اشیا»، «همگرایی ابزارها»^{۱۰} و «برخطی دائم اتصال به‌جای ارتباط» (فیروزآبادی، ۱۳۹۹).

۴-۱. تأثیر فناوری‌ها بر حکمرانی

فناوری‌های نوظهور از عوامل اصلی تحولات حکمرانی متناسب با عصر سایبر به شمار می‌روند به طوری که رویکرد جدیدی از حکمرانی متناسب با آثار این فناوری‌ها را در عصر حاضر ضروری می‌سازد. از مهم‌ترین این فناوری‌ها می‌توان به متاورس، هوش مصنوعی، کلان‌داده‌ها، رایانش ابری، محاسبات کوانتومی، اینترنت اشیا، بلاکچین واقعیت افزوده و واقعیت مجازی اشاره کرد.

یکی از مزایای کلیدی فناوری و دیجیتالی شدن در حکمرانی افزایش شفافیت است. برای مثال، سیستم‌های دیجیتال می‌توانند به ذی‌نفعان دسترسی به اطلاعات بلادرنگ درباره عملیات، عملکرد مالی و مدیریت یک شرکت را فراهم کنند. این می‌تواند به ارتقای مسئولیت‌پذیری و کاهش خطر تقلب یا سوء مدیریت کمک کند. علاوه بر این، ابزارهای

1. Networking
2. become interactive
3. becoming a service
4. Time Stamp & Location Tag
5. Time and place compression
6. 360 degrees
7. Virtualization
8. Platformization
9. Commodification
10. Convergence of tools

دیجیتالی را می‌توان برای نظارت و ممیزی فعالیت‌های شرکتی مورد استفاده قرار داد و خطر رفتار غیراخلاقی یا غیرقانونی را بیشتر کاهش داد (Parviainen & et al, 2017).

دیجیتالی شدن همچنین می‌تواند کارایی فرایندهای حاکمیت شرکتی را بهبود بخشد. برای مثال، سیستم‌های رأی‌گیری الکترونیکی می‌توانند رأی‌گیری سریع‌تر و کارآمدتر را امکان‌پذیر کنند، درحالی‌که ابزارهای ارتباطی دیجیتال می‌توانند ارتباط بین مدیران و ذی‌نفعان را بهبود بخشند. این می‌تواند به سرعت بخشیدن به تصمیم‌گیری و کاهش خطر درگیری و اختلاف کمک کند (Parviainen & et al, 2017).

علی‌رغم مزایای بالقوه، فناوری و دیجیتالی شدن در حکمرانی نیز خطرات و چالش‌های متعددی را به همراه دارد. یکی از خطرات مرتبط با فناوری و دیجیتالی شدن در حکمرانی، احتمال تعصب و تبعیض است. به‌عنوان مثال، الگوریتم‌های مورد استفاده در سیستم‌های تصمیم‌گیری ممکن است نسبت به گروه‌های خاص تعصب داشته باشند که منجر به رفتار نابرابر و تبعیض شود. علاوه بر این، استفاده از فناوری در فرایندهای استخدام و گزینش نیز می‌تواند منجر به سوگیری شود، زیرا ممکن است الگوریتم‌هایی طراحی شوند که براساس ویژگی‌ها یا تجربیات قبلی از کاندیداهای خاصی حمایت کنند (Mondejar & et al, 2021).

۱-۵. تأثیر نظام‌ها، قدرت‌های جهانی، سازمان‌ها و کنوانسیون‌های بین‌المللی بر حکمرانی

جهانی‌شدن به معنای یکپارچه‌شدن جهان در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و ارتباطی و حذف مرزهای مصنوعی و قراردادی است. در این مفهوم ضمن تغییر و تحولات اجتماعی از مقیاس محلی به جهانی، سرنوشت تمامی بخش‌های کره زمین از طریق شبکه و پیوندهای وابسته به هم و نفوذ و ارتباط متقابل اقتصادی، سیاسی و فرهنگی فراسوی مرزها به هم گره‌خورده است. جهانی‌شدن، فرایند رو به گسترش عرصه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است که مرزهای سیاسی، طبیعی و فرهنگی جوامع را در هم نوردیده است. با استفاده از ارتباطات و فناوری اطلاعات که حتی به‌وسیله رایانه‌های شخصی، دهکده جهانی را به هم پیوند داده است؛ سرمایه، نیروی کار، مواد اولیه، تولیدات، تفکر و اندیشه، فرهنگ

و ... سریعاً در اختیار جوامع قرار می‌گیرد. مؤلفه‌های کلاسیک جهانی شدن در سه بُعد اقتصادی، فرهنگی-جامعه‌شناختی و سیاسی قابل بررسی است. جهانی شدن به میزان قابل توجهی جایگاه سرمایه‌داری را به‌عنوان ساختار غالب در تاریخ معاصر، تقویت کرده است. رشد فضاهاى فوق قلمروى موجب تسهیل گسترش انباشت مازاد به بخش‌های مصرفی، تأمین مالی، اطلاعات و ارتباطات شده است (Walter, 2021).

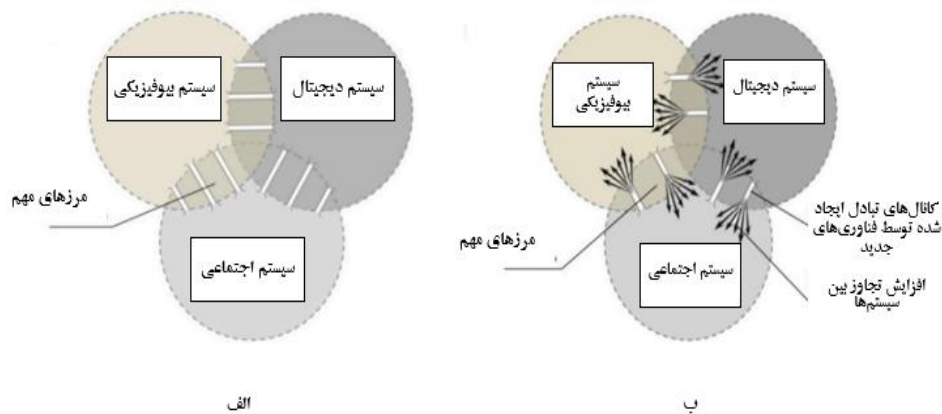
شرکت‌های بزرگ فناوری در جهان، از جمله گوگل، اپل، فیس‌بوک؛ آمازون و مایکروسافت دیگر تنها شرکت‌هایی بزرگ با سرمایه هنگفت نیستند؛ آن‌ها اکنون قدرتی در حد و اندازه دولت‌های جهان دارند. این غول‌های فناوری قصد دارند آینده جهان را بسازند. آن‌ها در حال ساخت ماشین‌های خودران و هواپیماهای بدون سرنشین هستند. روزی گمان می‌شد این دولت‌ها هستند که زیرساخت‌ها را ایجاد می‌کنند؛ اما واقعیت این است که «غول‌های فناوری جهان» اکنون در حال ایجاد زیرساخت‌های آینده انسان‌ها هستند. امروزه، همین غول‌های فناوری، زیربنای دنیای فناوری را شکل می‌دهند و زندگی حرفه‌ای، مصرف شخصی و جریان اطلاعات و ارتباطات افراد را استعمار کرده‌اند. به‌طور خاص وسعت و عمق قدرت «پلتفرم‌ها» در جهان، افراد را به بازنگری در منطق سرمایه‌داری دعوت می‌کند. این غول‌های فناوری علاوه بر انباشت سرمایه، از قدرت چشمگیری در اقتصاد و جامعه برخوردارند و همین ویژگی، آن‌ها را در مقابل حکومت‌های جهانی قرار می‌دهد. از این رو، غول‌های فناوری به‌طور مستقیم و غیرمستقیم حکومت‌های کشورها را تحت تأثیر قرار می‌دهند. به‌خصوص کشورهایی که دارای حکمرانی منحصربه‌فرد هستند، بر آن‌ها تأثیر می‌گذارند (Skare & Soriano, 2021).

۱-۶. حکمرانی متأثر از فضای سایبری

بسیاری از انسان‌ها به‌راحتی به دنیایی از فضاهاى فیزیکی یا مادی فکر می‌کنند، از جمله سیستم‌های بیوفیزیکی و سیستم‌های اجتماعی که به روش‌های آشنا با یکدیگر تعامل دارند. سیستم‌های بیوفیزیکی زمینه‌ای را فراهم می‌کنند که در آن سیستم‌های اجتماعی تکامل

یافته‌اند. جوامع انسانی با شرایط جوی و مواهب طبیعی محیط اطراف خود سازگار می‌شوند. امروزه رشد تسلط انسان بر سیستم‌های اصلی بیوفیزیکی وجود دارد. در مورد تغییرات آب و هوایی، به‌عنوان مثالی برجسته، فعالیت‌های انسانی در حال افزایش غلظت گازهای گلخانه‌ای در جو زمین است که باعث تغییرات گسترده در سیستم آب‌وهوا می‌شود. تحولاتی از این دست باعث به وجود آمدن چیزی شده است که بسیاری اکنون «آنتروپوسن» را توصیف می‌کنند، عصر جدیدی که با وسعت و عمق تأثیرات فعالیت‌های انسانی بر سیستم‌های بیوفیزیکی و همچنین اجتماعی در مقیاس جهانی مشخص شده است (Purdy, 2018).

شکل (۲)، نمایشی بصری از این دنیای جدید را ارائه می‌دهد که هم رشد فضای سایبری و هم تعاملات بین سیستم‌های مادی (بیوفیزیکی و اجتماعی) و سیستم‌های دیجیتال را نشان می‌دهد.

شکل ۲: الف. سیستم‌های مواد و سیستم‌های دیجیتال متقابل (بیوفیزیکی و اجتماعی)؛ ب. تشدید تعاملات در طول زمان (Young & et al, 2020)

امروزه، انسان‌ها در حال تجربه اثرات اجتماعی مرتبط با اختراع فناوری‌های دیجیتال هستند. نمونه‌های برجسته عبارتند از: دسترسی گسترده به دانش در مورد فناوری‌های پیچیده (مانند فناوری هسته‌ای، بیوتکنولوژی)، ظرفیت رو به رشد مجموعه‌ای از بازیگران غیردولتی و حتی افراد برای اعمال نفوذ در مقیاس جهانی، هموارسازی ساختارهای اجتماعی و در نتیجه

کاهش توانایی مقامات دولتی سنتی برای کنترل تعاملات اجتماعی، جهانی شدن اطلاعات و تغییرات حاصل در ارزش‌ها باعث ایجاد پیوندهای دور بین تجارت و سیستم‌های مالی، سطوح دولتی و جنبش‌های اجتماعی می‌شود که دولت‌ها قادر به مدیریت مؤثر آن نیستند. معرفی فناوری‌های جدید مرزهای بین سیستم‌های مادی (بیوفیزیکی و اجتماعی) و سیستم‌های دیجیتال را محو می‌کند و منجر به افزایش تعاملات بین آن‌ها می‌شود. باین وجود، رشد مداوم فضای مجازی به‌طور فزاینده‌ای ویژگی‌های تعیین‌کننده سیستم دولت‌ها را از بین می‌برد. فعالیت‌های مربوط به واقعیت مجازی، برخلاف واقعیت فیزیکی یا مادی، توجه کمی به مرزهای فضایی تعریف‌شده در اصطلاحات حقوقی و سیاسی دارند. در دنیایی بیش از حد به‌هم‌پیوسته، افراد و گروه‌ها بدون اشاره به مرزهای متعارف با یکدیگر تعامل دارند و دولت‌ها کنترل مؤثر امور داخلی خود را به‌طور فزاینده‌ای دشوار می‌یابند. بازیگران غیردولتی (از جمله شرکت‌های خصوصی و چندملیتی) از خودمختاری فزاینده‌ای برخوردارند و نقش دولت در بسیاری از زمینه‌ها کم‌رنگ‌تر می‌شود. برای اینکه دولت‌ها بتوانند در چنین شرایطی توانایی کنترل و مدیریت کشورهای خود را داشته باشند، نیاز به حکمرانی در عصر جدید است (Young & et al, 2020).

۷-۱. پیشینه پژوهش

۷-۱-۱. مطالعه تطبیقی مدل‌های مرسوم حکمرانی متأثر از فضای سایبری

تاکنون مدل‌های گوناگونی از حکمرانی به‌واسطه تحولات عصر فضای سایبری از سوی نهادهای گوناگون ارائه گردیده است. در این قسمت مقایسه‌ای بین این مدل‌ها صورت پذیرفته و نتیجه این مطالعه تطبیقی به‌منظور احصای مؤلفه‌ها و شاخص‌های اساسی هر یک به شرح جدول (۱)، قابل مشاهده است.

جدول ۱: مطالعه تطبیقی مدل‌های مرسوم حکمرانی متأثر از فضای سایبری

منبع	مؤلفه‌ها و شاخص‌ها	مدل	ردیف
(Jafari, Noor Azman, 2011)	<p>عناصر اصلی حکمرانی الکترونیک: اداره الکترونیکی (سرمایه‌گذاری در فناوری اطلاعات و ارتباطات برای ارتقای شفافیت و پاسخ‌گویی، مدرنیزه کردن دولت) خدمات الکترونیکی (سرمایه‌گذاری در فناوری اطلاعات و ارتباطات برای افزایش بهره‌وری و شفافیت، دستیابی به عدالت) مشارکت الکترونیکی (تقویت تعامل بین نهادهای عمومی و شهروندان، بهبود سیاست‌گذاری و خدمات، پاسخ‌گویی، تقویت و توسعه جامعه مدنی) عناصر محیطی: محیط سیاست‌گذاری و مقررات (سیاست حکمرانی الکترونیک، قوانین و مقررات، ظرفیت نهادهای داخلی عمومی) دسترسی به فناوری اطلاعات و اتصال (زیرساخت‌های عمومی و خصوصی اطلاعات، توسعه ارتباطات و تجهیزات) دسترسی به اطلاعات (ارتقای الکترونیکی‌سازی، انتشار اطلاعات عمومی در بین تمام مردم، ارتقای ایجاد قوانین ملی)</p>	<p>مدل حکمرانی الکترونیک برنامه عمران سازمان ملل متحد</p>	۱
(Backus, 2001)	<p>گروه‌های اصلی مشارکت (دولت، بخش خصوصی، سامان‌های مردم‌نهاد) تعاملات (G2G-G2C-G2B-B2C-B2B) خدمات الکترونیک (پذیرش آنلاین برنامه‌ها، دسترسی به هر نوع ارتباط آنلاین)</p>	<p>مدل تعاملات میان گروه‌های اصلی در حکمرانی الکترونیک</p>	۲
(Coman, 2009)	<p>دسترسی به اطلاعات: حضور در وب تعامل: مشارکت دولت و عموم مردم، یکپارچه کردن فرایندها تراکنش: توسعه فناوری، حفظ ارزش‌های بازیگران</p>	<p>مدل بلوغ حکمرانی الکترونیک گارتنر</p>	۳

منبع	مؤلفه‌ها و شاخص‌ها	مدل	ردیف
	انتقال: تحول در سیستم‌های اطلاعاتی، پیشخوان مشترک مجازی		
(Saxena, 2005)	برنامه‌ریزی: تعهدات و رویه‌های حکمرانی، شناسایی ذی‌نفعان، ارزش‌های فعلی، کارایی و اثربخشی، نیازمندی‌های ساختاری، فرایندها تعریف: معماری فرایند حکمرانی الکترونیک، شاخص‌های اجرایی کارایی-اثربخشی و حکمرانی‌محوری، تجزیه و تحلیل شاخص‌ها و بهسازی پیاپی‌سازی: گسترش پروژه‌های بهبود و طراحی مجدد فرایندها، توسعه منابع ارزیابی و پیاپی‌سازی: پایش عملکرد فرایند، حسابرسی، بازخورد، بهسازی عملکرد مداوم	مدل مهندسی حکمرانی الکترونیک	۴
(Chen, Hsieh, 2009)	ویژگی اول: پیوستگی و یکپارچگی (بلوغ زیرساخت فیزیکی و استانداردها برای یکپارچگی اطلاعات و خدمات، سطح یکپارچه‌سازی اطلاعات و خدمات، استراتژی و ذهنیت‌های تحولی) ویژگی دوم: مشارکت آنلاین شهروندان (در دسترس بودن، آمادگی الکترونیک شهروندان برای مشارکت، حریم خصوصی و قوانین امنیتی، تسهیل حکمرانی الکترونیک، مشارکت شهروندان)	مدل عملکرد حکمرانی الکترونیک	۵

۱-۲-۲. مطالعه پژوهش‌های برجسته مرتبط با حکمرانی سایبری

در این قسمت نیز پژوهش‌های برجسته گذشته در زمینه حکمرانی سایبری مورد بررسی قرار می‌گیرد.

نتایج پژوهشی با عنوان «آیا تحول دیجیتال می‌تواند شفافیت و مسئولیت‌پذیری حاکمیت عمومی را در نیجریه بهبود بخشد؟» نشان می‌دهد: تحول دیجیتال، که توسط انقلاب صنعتی چهارم به ارمغان آمد، یک راه‌حل تأییدشده برای بهبود شفافیت و پاسخ‌گویی در حکمرانی است. با این حال، زیرساخت‌های تکنولوژیکی فعلی در نیجریه برای حمایت از این نوآوری

بسیار ضعیف است. شبکه و زیرساخت‌های کلیدی مانند اینترنت پرسرعت، سیستم ذخیره‌سازی اطلاعات هماهنگ و ارتباطات بین سازمان‌های دولتی به‌ندرت وجود دارد (Shenkoya, T., 2023).

مقاله‌ای با عنوان «حکمرانی دیجیتال: ارزیابی عملکرد و بهترین شیوه‌ها»، مؤلفه‌ها و شاخص‌های اساسی حکمرانی عصر فضای سایبری را حریم خصوصی-امنیت (حفظ حریم خصوصی، سرور امن، امضای دیجیتال، رمزگذاری، مدیریت بحران)؛ قابلیت استفاده (ابزار جستجو، نقشه سایت، به‌روزرسانی وبسایت، صفحه اصلی)؛ محتوا (اسناد، گزارش‌ها، ایجاد داده و انتشار داده، تولید داده، مالکیت داده‌ها، ارائه‌دهنده داده، ناظر داده، آموزش داده، سیاست‌گذار داده، امنیت اطلاعات، اطلاعات بودجه، اطلاعات منابع انسانی)؛ سرویس-خدمات و کاربردهای دیجیتال (توسعه کانال‌های ارتباطی و تعاملی، دیجیتالی‌بودن کسب‌وکارها، سفارشی‌سازی (شخصی‌سازی)، توسعه مقیاس‌پذیر خدمات، توسعه تعاملی خدمات)؛ شهروند و مشارکت اجتماعی (بررسی رضایتمندی شهروندان، مدیریت بازخوردها، یکپارچگی کانال‌های تعامل، اطمینان از تنظیمات و سیاست‌ها، انجمن گفتگوی آنلاین در مورد مسائل سیاست) برشمرده است (Manoharan, & et al, 2023).

مقاله‌ای با عنوان «مروری بر تحقیقات حکمرانی عصر دیجیتال در دو دهه اول: مطالعه کتاب‌سنجی» نیز به بررسی کلیه پژوهش‌های مرتبط با حکمرانی متأثر از فضای سایبری از سال ۲۰۰ تا ۲۰۲۰ پرداخته و مؤلفه‌ها و شاخص‌های آن را از قرار دولت باز (دولت باز، داده‌های باز، شفافیت، رسانه‌های نسل جدید، مشارکت الکترونیکی، دموکراسی الکترونیکی، پاسخ‌گویی، مشارکت شهروندان، همکاری، مشارکت، دموکراسی)؛ دولت و فناوری (تجارت الکترونیک، شهروندان، سرمایه‌گذاری در فناوری اطلاعات و ارتباطات، سیستم‌های اطلاعاتی، فناوری‌های ارتباطی، توسعه فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات)؛ حکمرانی الکترونیک (دولت الکترونیک، فناوری دیجیتال، بخش عمومی، رایانش ابری، شهر هوشمند، داده‌های کلان، دولت هوشمند)؛ دولت الکترونیک (مدیریت الکترونیک، شکاف دیجیتال، مدیریت خدمات فناوری اطلاعات، قابلیت استفاده، پایداری خدمات، حاکمیت الکترونیک)؛ پذیرش در

کشورهای در حال توسعه؛ اعتماد و امنیت (اعتماد، امنیت، حریم خصوصی)؛ ارزیابی و اجرا (ارزیابی فناوری اطلاعات و ارتباطات، اجرا، ارزش عمومی)؛ قابلیت همکاری (قابلیت همکاری، هستی‌شناسی، چهارچوب) احصا کرده است (Ravšelj, & et al, 2022).

نتایج یک پژوهش با عنوان «دولت سایبری برای حکمرانی پایدار: بررسی راه‌حل‌ها برای بحران‌ها و پیامدهای فردا از طریق نظریه موج پنجم» نیز نتیجه می‌گیرد: دولت‌ها با به‌کارگیری حکمرانی سایبری می‌توانند از طریق ۱. پیش‌بینی؛ ۲. پیشگیری و ۳. مواجهه با بحران‌های فردا، آینده‌ای پایدار و جهان بهتر را برای زندگی با مشارکت شهروندان آماده کنند (Mohammadian, & et al, 2022).

پژوهشی با عنوان «دیدگاه آسیایی در مورد حکمرانی تمدن سایبری» نیز فلسفه غرب و آسیای شرقی را پیرامون حکمرانی در عصر تمدن سایبری مقابل هم قرار داده و استدلال می‌کند غرب به دنبال استقلال افراد و برتری بر اساس مقاصد تجاری است در حالی که آسیای شرقی به دنبال فضیلت خیرخواهی متقابل برای همه است. در مواجهه با ظهور یک تمدن جدید، ما باید یک فلسفه راهنما پیدا کنیم که به ما امکان می‌دهد سیاست‌هایی را توسعه دهیم که به اندازه کافی به نفع همه مردم باشد (Kokuryo, 2022).

مقاله‌ای با عنوان «برآوردن نیازهای عصر سایبری برای حکمرانی در نظم جهانی در حال تغییر» نیز به تحولات تعاملات عصر سایبری پرداخته و پژوهشگران نتیجه می‌گیرند حکمرانی در عصر سایبری سؤالات اساسی در مورد منبع اختیار برای مقابله با تعاملات بین سیستم‌ها، زمان‌بندی مداخلات و ماهیت ابزارهای مورد نیاز برای هدایت مؤثر این تعاملات مطرح می‌کند. رویکردهای مرسوم به حاکمیت، که مرزهای مشخصی را در میان سیستم‌ها فرض می‌کنند، به‌جای منابع راه‌حل، بخشی از مشکل می‌شوند؛ بنابراین رویکردهای جدید، طراحی شده با درک روشنی از ویژگی‌های کلیدی عصر سایبری، مورد نیاز است (Young, & et al, 2020).

پژوهشی با عنوان «نوآوری در اصلاحات مدیریت دولتی: اصلاح راهبردی از طریق فناوری اطلاعات و ارتباطات، رویکرد مدیریت دولتی نوین و حکمرانی الکترونیک تحلیل تطبیقی

بین لبنان و رومانی»، نتایج حکمرانی به‌واسطه به‌کارگیری راهبردی فناوری اطلاعات و ارتباطات را شامل شفافیت، کارایی، اثربخشی، مشارکت جامعه و توسعه خدمات عمومی می‌داند (El Ammar, & Profiroiu, 2020).

در پژوهشی دیگر با عنوان «از دولت دیجیتال تا حکمرانی دیجیتال: آیا هنوز آنجا هستیم؟»، محققان نتیجه می‌گیرند که چالش اصلی حکمرانی دیجیتال، چالش فنی نیست، بلکه چگونگی ایجاد ساختارهای حکمرانی برای مشارکت مردم در فرایندهای تصمیم‌گیری و درعین‌حال گرفتار نشدن در دام مشکل دانش است. گذار پایدار از دولت دیجیتال به حکمرانی دیجیتال، گذار از یک ساختار فنی به فرایندهای متعدد در سطوح مختلف است و این فرایندها محدودیت‌های خاص خود را دارند (Erkut, 2020).

یافته‌های اصلی پژوهشی با عنوان «نقش باز بودن در تأثیر فناوری اطلاعات و ارتباطات بر حکمرانی» نیز نشان می‌دهد: که اولاً، باز بودن منابع مالی نسبت به باز بودن منابع تجاری برتری دارد و زمانی که با فناوری اطلاعات و ارتباطات ترکیب شود بر حکمرانی اقتصادی و نهادی تأثیر بگذارد؛ دوم، تلفن‌های همراه در تکمیل ۱. باز بودن تجارت برای حکمرانی اقتصادی و ۲. باز بودن منابع مالی برای حکمرانی نهادی، برتری نسبی به نفوذ اینترنت دارند؛ سوم، اثرات خالص بر حکمرانی سیاسی به‌طور مداوم منفی است. روی‌هم‌رفته، در کوتاه‌مدت، سیاست‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات مبتنی بر باز بودن، از نظر حکمرانی اقتصادی و نهادی بیشتر از حکمرانی سیاسی سودمند هستند؛ چهارم، فراگیر شدن در حکمرانی با تعامل بین باز بودن و فناوری اطلاعات و ارتباطات تسهیل می‌شود (Asongu, & Nwachukwu, 2019).

مقاله دیگری با عنوان «به‌سوی حکمرانی عصر دیجیتال: درس‌هایی از تجربه استرالیا»، نتیجه می‌دهد: اختلال دیجیتال، شفافیت بیشتر در داده‌ها و اطلاعات، رقابت‌پذیری مشاوره، افزایش توقعات جامعه برای خدمات سریع و شخصی‌سازی شده دولتی تنها تعدادی از چالش‌های پیش‌رو جهت نیازمندی به ایده‌های نوآورانه است (Evans, & et al, 2019).

و در نهایت مقاله‌ای با عنوان «مردم، فناوری و حکومت برای پایداری: سهم سیستم‌ها و تفکر سیستمی سایبری»، استدلال می‌کند که رفع مسائل پایداری در محیط پیچیده امروزی، نیازمند نگاه تحولی، نه توصیفی برای مردم و فناوری و حکمرانی است. دیدگاه سیستمی سایبری یک تفکر تحول‌آفرین نسبت به مردم، فناوری و حکمرانی با هدف دستیابی به توسعه پایدار را فراهم می‌آورد (Barile, et al., 2018).

۱-۷-۳. بررسی آثار ارزش‌های بومی در حکمرانی سایبری

وجه تمایز الگوی برآمده از این پژوهش با الگوهای غربی، توجه به ارزش‌های بومی در حکمرانی عصر سایبری برای جهت‌دهی و هدایت آثار تحولات فضای سایبری به سوی تحقق آرمان‌های جمهوری اسلامی ایران است. در همین راستا، برای توجه به آثار ارزش‌های بومی در الگوی حکمرانی سایبری، کلیه اسناد بالادستی در جمهوری اسلامی به‌عنوان ارکان جهت‌ساز در حوزه‌های حکمرانی و امور اجتماعی-فرهنگی نظیر قرآن کریم، اندیشه حضرت امیرالمؤمنین^(ع)، نگاه حضرت امام^(ره)، منویات مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی)، بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، الگوی ایرانی اسلامی پیشرفت، قانون اساسی، سند چشم‌انداز، برنامه‌های توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی پنج‌ساله اول تا ششم و سیاست‌های کلی برنامه هفتم، سند سیاست فرهنگی-اجتماعی جمهوری اسلامی ایران از طریق مراجعه به پژوهش‌های داخلی مورد مطالعه عمیق قرار گرفته و یافته‌های آن شامل مؤلفه‌های حاکمیت خدا؛ امامت و ولایت، اخلاق، شریعت‌گرایی و وحی‌گرایی، عقلانیت، عدالت، هویت، سرمایه اجتماعی، نظم اجتماعی وحدت و انسجام، استقلال و آزادی، کالا و خدمات فرهنگی، بهداشت و درمان، جهاد علمی، سبک زندگی، باورپذیری، تربیت دینی، پایبندی به فرهنگ اسلامی-ایرانی، مسائل نوجوانان و جوانان، آموزش و پرورش، توجه به ارزش‌ها، معنویت، فرهنگ شیعه، محیط زیست، اوقات فراغت، زن و خانواده، عدالت و مبارزه با فساد، رفاه جامعه، عزت ملی در قالب بُعد مبانی و اصول در مدل مفهومی حکمرانی سایبری ظاهر شده‌اند.

۲. روش‌شناسی پژوهش

این مطالعه کیفی از نوع داده‌بنیاد با رویکرد اشتراوس و کوربین انجام شده است. روش نظریه داده‌بنیاد معمولاً برای دستیابی به نظریه به کار می‌رود ولی این توانمندی را نیز دارد که از تکنیک‌های آن در قالب روش‌های کیفی دیگر استفاده شود (اشتراوس و کوربین، ۱۳۹۰). مشارکت‌کنندگان پژوهش حاضر، مدیران و خبرگان حوزه حکمرانی، دولت-حکمرانی دیجیتال و احصای الزامات و نیازمندی‌های بومی جمهوری اسلامی ایران بوده است که به مطالعه عمیق تجارب آن‌ها در زمینه حکمرانی سایبری پرداخته شد. به این صورت در این بخش با مصاحبه صورت گرفته با مشارکت‌کنندگان (اساتید و خبرگان)، الگوی حکمرانی سایبری در جمهوری اسلامی ایران تنظیم می‌شود. در این پژوهش برای انتخاب افراد از نمونه‌گیری نظری از نوع گلوله‌برفی استفاده شد. فرایند نمونه‌گیری تا زمان رسیدن به اشباع نظری، یعنی زمانی که هیچ ویژگی جدیدی ظهور نکند و یا به بیانی، مفهوم جدیدی در خلال گردآوری داده‌ها خلق نشود، ادامه یافته است. در این پژوهش هم‌زمان با گردآوری داده‌ها تحلیل داده‌ها بر روی ادبیات نظری انجام شد و پژوهشگران با انجام مصاحبه با ۱۰ نفر به مرحله اشباع رسیده‌اند.

در پژوهش حاضر ضمن گردآوری ادبیات نظری با مطالعه اسنادی، داده‌های تکمیلی همسو با سؤال پژوهش از طریق مصاحبه عمیق نیمه‌ساختاریافته با اساتید و خبرگان جمع‌آوری شده است. روند کار، این‌گونه بود که پس از مطالعه و بررسی فراوان و استفاده از نظر متخصصین راهنمای مصاحبه (پروتکل مصاحبه) تنظیم شد، که برای تعیین اعتبار راهنمای مصاحبه، از نظرات پنج نفر از اساتید و خبرگان استفاده شد. مصاحبه‌ها در ماه‌های مهر و آبان ۱۴۰۲ انجام شده‌اند و به‌طور میانگین، زمان هر مصاحبه در ۸۰ دقیقه انجام گرفته است.

۳. تجزیه و تحلیل یافته‌ها

با عنایت به محقق با تحلیل داده‌های الگوها و مطالعات پیشین مرتبط در بخش ادبیات نظری به الگوی حکمرانی سایبری در جمهوری اسلامی ایران دست نیافته، در نتیجه دستیابی به الگوی مذکور نیازمند به‌کارگیری روش‌های کیفی (شامل نظر خبرگان و کدگذاری نظام‌مند داده‌ها) برای دستیابی به مدل مفهومی نهایی و الگوی حکمرانی سایبری در جمهوری اسلامی ایران است. برای دستیابی به الگوی حکمرانی سایبری در جمهوری اسلامی ایران از روش داده‌بنیاد طی سه مرحله کدگذاری باز، کدگذاری محوری و کدگذاری انتخابی به‌شرح ذیل استفاده شده است.

۳-۱. کدگذاری باز (استخراج مفاهیم اولیه)

در این مرحله که مربوط به کدگذاری باز و اولین مرحله داده‌بنیاد است، ابتدا مفاهیم اولیه یا کدهای اولیه از طریق مطالعه مصاحبه‌ها که با ۱۰ نفر از خبرگان و متخصصین مطرح در سطح کشور انجام شده است، مورد شناسایی قرار می‌گیرد. در این مرحله ۲۸۳ مفهوم در کدگذاری باز مصاحبه‌ها به دست آمد که با حذف کدهای یکسان به ۱۸۵ مفهوم پایه تقلیل یافت. باید افزود که تجزیه و تحلیل داده‌ها با دقت بیش از چندین بار جهت رسیدن به «اشباع نظری»^۱ برای مفاهیم اولیه به صورت تکراری انجام شد.

جدول ۲: نمونه نتایج مصاحبه اکتشافی

سؤال	کدام‌اند؟
با عنایت به تجربه و تخصص حضرتعالی، مهم‌ترین ارکان حکمرانی سایبری (حکمرانی از طریق فضای سایبر) در جمهوری اسلامی ایران برای مدیریت امور اجتماعی-فرهنگی	مردم ❖ دولت (کلیه اجزای حاکمیت) ❖ ساختارها شامل (شبکه ملی اطلاعات به‌عنوان زیرساخت فناورانه-سرویس- محتوا) و مبانی ارزشی ❖ مسیر درست (جهت‌سازی صحیح) ❖

<p>❖ اصلاح ساختارهای ذی‌ربطان دولتی با افراز لایه‌های فضای مجازی جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان اجزای سیستم</p>	
<p>سؤال از نظر حضرت‌عالی، ذی‌ربطان، نقش و شیوه تعامل آن‌ها در حکمرانی سایبری جمهوری اسلامی ایران برای مدیریت امور اجتماعی-فرهنگی کدام‌اند؟</p>	
<p>❖ مردم ❖ دولت با نقش تنظیم‌گری (کنترل-هدایت-قانون‌گذاری-مقررات‌گذاری) ❖ نقش‌آوری جوانان مؤمن، نخبه و انقلابی ❖ شیوه تعامل در بسترهای مجازی باید باشد.</p>	<p>کدگذاری باز</p>
<p>سؤال به‌نظر جناب‌عالی، نقش غول‌های فناوری و فناوری‌های تحول‌آفرین (نظیر هوش مصنوعی، زنجیره بلوکی، ماهواره‌ها) در حکمرانی سایبری جمهوری اسلامی ایران چیست؟</p>	
<p>❖ غول‌های فناوری سعی در اختیارگرفتن افکار عمومی و هدایت آن‌ها به‌صورت غیرسازنده دارند. ❖ در فرایند توسعه فناوری‌ها توسط غربی‌ها اندیشه و فرهنگ غربی حاکم است و به‌کارگیری آن در حکمرانی بومی غیرسازنده خواهد بود. ❖ ضرورت بومی‌سازی فناوری برای همسویی با فرهنگ بومی ❖ سفارشی‌سازی فناوری‌های خارجی مبتنی بر تفکرات بومی</p>	<p>کدگذاری باز</p>
<p>سؤال به‌نظر جناب‌عالی، مهم‌ترین شیوه‌ها و سازوکارهای شکل‌گیری حکمرانی سایبری در جمهوری اسلامی ایران کدام‌اند؟</p>	
<p>❖ ضرورت بازآفرینی فرایندها و سازوکارها متناسب با عصر سایبری ❖ بازنگری سازوکارهای حکومت متناسب با ویژگی‌های عصر سایبر ❖ مرزهای سایبری نباید در اختیار مردم باشد.</p>	<p>کدگذاری باز</p>
<p>سؤال اگر مطلبی در مورد حکمرانی از طریق فضای سایبر در راستای مدیریت امور فرهنگی-اجتماعی جمهوری اسلامی ایران وجود دارد که در مطالب قبلی به آن اشاره نشده است، لطفاً بیان فرمایید.</p>	
<p>❖ فرایند: به‌هم پوستگی و مسیر حرکت (جریان) و ارتباط بین اجزا ❖ سازوکار: اجزا ❖ زیرساخت‌ها ظرف و مردم مظروف هستند. ❖ بخش‌های الگوی تمدنی: فرهنگ و اعتقادات-ثروت-قدرت</p>	<p>کدگذاری باز</p>

۲-۳. کدگذاری محوری

در این مرحله شاخص‌های به‌دست‌آمده از تحقیق براساس ارتباط معنادار حول محور یک مؤلفه دسته‌بندی می‌شوند. بر همین اساس ابتدا کدهای مرحله مصاحبه در قالب ۴ بعد از قرار شیوه‌ها و سازوکارهای شکل‌گیری حکمرانی سایبری، نقش غول‌های فناوری و فناوری‌های نوظهور و تحول‌آفرین، ذی‌ربطان و شیوه تعامل آن‌ها برای مدیریت امور اجتماعی- فرهنگی و ارکان حکمرانی سایبری (توجه به ارزش‌های بومی، رویکرد زیست بومی و ...) سازمان‌دهی شده و مبنایی برای انتخاب مقوله‌های محوری نیز قرار گرفتند. در گام بعدی، اقدام به تلفیق داده‌های مصاحبه با یافته‌های ادبیات نظری (مدل مفهومی اولیه حکمرانی سایبری) به‌منظور دستیابی به مدلی یکپارچه جهت ورود به مراحل بعدی تلفیق و مدل مفهومی اصلاحی در این مرحله پس از حذف کدها و مؤلفه‌های تکراری و ادغام کدها و مؤلفه‌های مشابه و هم‌معنی شامل ۴ بعد، ۶۱ مؤلفه و ۴۰۸ شاخص به دست آمد.

۳-۳. انتخاب مقوله محوری

به استناد نتایج بررسی الگوهای مشابه، مدل مفهومی حکمرانی سایبری حاصل از ادبیات نظری و داده‌های مصاحبه اکتشافی، چهار مقوله ذی‌ربطان و تعامل و مشارکت ذی‌ربطان؛ فناوری‌ها و ابزارهای نوظهور و تحول‌آفرین (تحولات سایبری)؛ اکوسیستم مشارکت و آمادگی ارزش‌محور سایبری به‌عنوان مقوله‌های محوری برای نسبت‌سنجی ارتباط سایر مقوله‌ها و دسته‌بندی آن‌ها در قالب عوامل علی، عوامل زمینه‌ای، عوامل مداخله‌گر، راهبردها و پیامدها در مرحله کدگذاری انتخابی تعیین شدند. دلیل اصلی انتخاب مقوله‌های مذکور به‌عنوان مقوله محوری: ۱. ضریب تکرار آن‌ها در الگوهای مشابه؛ ۲. تقویت آن‌ها توسط معانی سایر پژوهش‌های پیشین مرتبط با موضوع تحقیق؛ ۳. ارتباط آرای مصاحبه‌شوندگان در مرحله مصاحبه اکتشافی با مقوله‌های فوق و ۴. برخورداری از قابلیت ارتباط‌بخشی سایر مقوله‌ها با آن‌ها بوده است.

۳-۴. کدگذاری انتخابی

کدگذاری نظری یا انتخابی، چگونگی ارتباط مقوله‌ها با یکدیگر را براساس نوع ارتباط هر یک با مقوله محوری تبیین می‌کند. معمولاً در زمان مرتب‌سازی و یکپارچه کردن کدها، گراف اولیه کدگذاری نظری شکل می‌گیرد. کدگذاری باز و محوری به دسته‌بندی و طبقه‌بندی و در واقع تکه‌تکه کردن داده‌ها می‌پردازد؛ اما در این مرحله و از طریق کدگذاری انتخابی، مقوله‌ها به یکدیگر ارتباط داده می‌شود و خط سیر داستان و تبیین‌های نظری بیان می‌شود تا «الگوی حکمرانی سایبری در جمهوری اسلامی ایران» ترسیم و تبیین شود.

با تمرکز بر مقوله‌های محوری، در این مرحله اقدام به تعیین ارتباط هر یک از مقوله‌ها با مقوله‌های محوری و دسته‌بندی آن‌ها تحت عوامل علی، عوامل زمینه‌ای، عوامل مداخله‌گر، راهبردها و پیامدها و ترسیم گراف (الگوی) اولیه پارادایم داده‌بنیاد مطابق شده است. برای اعتباریابی الگوی اولیه، محقق یافته‌های خود را با کدگذار دوم به اشتراک گذاشته و با اعمال نظرات دریافتی، به الگوی اولیه حکمرانی سایبری در جمهوری اسلامی ایران دست‌یافته است. بعد از تدوین مدل مفهومی و گراف اولیه، محقق برای اعتباربخشی به مدل و الگوی پژوهش، هم‌زمان با اخذ نظرات کدگذار دوم، یافته‌های خود را (گراف اولیه) به شیوه غیرهمزمان به ۷ نفر از مشارکت‌کنندگان پژوهش به‌منظور اعتباریابی کیفی ارسال نموده است و نظرات اخذشده برای تأیید تفاسیر محقق مورد استفاده قرار گرفت. از منابع مختلف و از افراد مختلف در زمان‌های مختلف برای تأیید اعتبار مدل استفاده گردید. با بازنگری مدل مفهومی و الگوی اولیه براساس تحلیل نظرات منعکس‌شده از سوی ۶ نفر از مشارکت‌کنندگان پژوهش، مدل مفهومی در قالب پارادایم داده‌بنیاد شامل ۵ بُعد، ۲۴ مؤلفه و ۱۴۸ شاخص و الگوی حکمرانی سایبری در جمهوری اسلامی ایران نیز مطابق با جدول و شکل زیر ترسیم گردید.

جدول ۳: مدل مفهومی نهایی حکمرانی سایبری در جمهوری اسلامی ایران

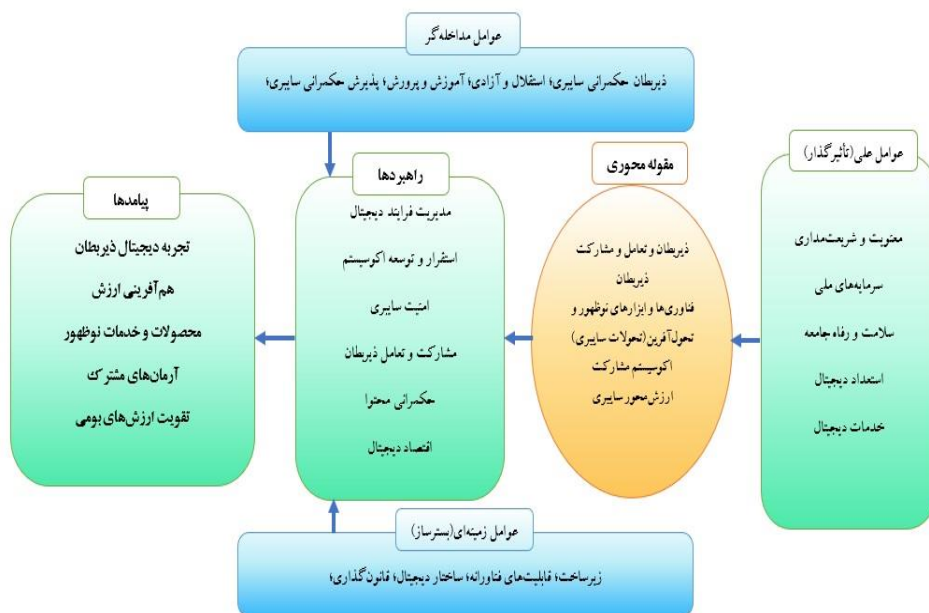
شخص‌ها	مؤلفه	بُعد
ارزشمند تلقی شدن اصول و فروع دین؛ پی‌ریزی اقتصاد بر طبق ضوابط اسلامی؛ تناسب قوانین و مقررات با موازین اسلامی؛ رعایت حقوق مردم منطبق با موازین اسلامی؛ فرهنگ شیعه؛ جهت دهنده بودن معنویت و اخلاق در همه امور.	معنویت و شریعتمداری	عوامل علی
تعهد به هنجارهای مشترک؛ وحدت همه‌جانبه؛ توجه به فرهنگ‌های مختلف در کشور؛ رسانه‌های مکتوب و غیرمکتوب؛ ترویج دستاوردهای ایران اسلامی برای جهانیان از طریق رسانه؛ عزت ملی؛ توجه به مقتضیات، نیازها و توانایی جوانان؛ رفع موانع رشد و شکوفایی بانوان؛ حمایت از حقوق زنان در خانه و جامعه؛ تقویت و تحکیم نهاد خانواده.	سرمایه‌های ملی	
ارتقای رفاه اجتماعی و کیفیت زندگی آحاد مردم؛ توانمندسازی و خوداتکایی اقشار و گروه‌های محروم در برنامه‌های مربوط به رفاه و تأمین اجتماعی؛ توجه ویژه به امور ایثارگران، جانبازان و خانواده شهدا؛ بهداشت جسمی و سلامت آحاد مردم؛ اعتنا و توجه به اوقات فراغت.	سلامت و رفاه جامعه	
مدیریت استعدادها و مهارت‌های دیجیتال؛ برنامه پرورش و نگهداشت استعداد دیجیتال؛ برنامه توسعه مهارت‌های دیجیتال؛ رصد نیازمندی‌ها و روندهای مهارت‌های دیجیتال؛ پرورش رهبران دیجیتال.	استعداد دیجیتال	
توسعه یکپارچه کانال‌های تعامل دیجیتال؛ قابلیت سفارشی‌سازی خدمات دیجیتال؛ مقیاس‌پذیری خدمات دیجیتال؛ توسعه تعاملی خدمات دیجیتال؛ پایداری خدمات دیجیتال؛ دموکراسی دیجیتال؛ دولت باز.	خدمات دیجیتال	
شبکه ملی اطلاعات؛ ترویج فناوری‌های دیجیتال؛ تحقیق و توسعه فناوری‌های دیجیتال؛ توسعه سخت‌افزاری؛ توسعه نرم‌افزاری؛ توسعه سکوه‌های دیجیتال بومی.	زیرساخت	
توانایی تولید و سرمایه‌گذاری در فناوری؛ توانایی استفاده اثربخش از دانش فناورانه؛ حکمرانی فناوری اطلاعات؛ ارزیابی فناوری اطلاعات؛ به‌کارگیری فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی.	قابلیت‌های فناورانه	

شاخص‌ها	مؤلفه	بُعد
تخصیص افقی قدرت و عملکرد بین سازمان‌ها از طریق یکپارچگی دولت؛ ساختارهای شبکه‌محور مشارکتی؛ تعامل‌پذیری برخط ساختارها؛ رویکرد زیست‌بومی در ساختارها.	ساختار دیجیتال	
قانون‌گذاری برای حفاظت از زیرساخت‌های حیاتی سایبری و وابسته به سایبر؛ سیاست‌گذاری و مقررات‌گذاری برای تمام لایه‌های فضای سایبر؛ تقویت ظرفیت انسانی و نهادی برای ایمن‌سازی فضای سایبری؛ رگولاتوری خرد؛ تنظیم‌گری رابطه بین آزادی و قانون‌مندی اینترنت؛ قوانین بازدارنده.	قانون‌گذاری	
دولت، بخش خصوصی؛ شهروندان؛ انجمن‌ها؛ قدرت‌های دیجیتال.	ذی‌ربطان حکمرانی سایبری	
استقلال ملی از طریق رهایی از تحمیل قدرت‌های جهانی؛ آزادی اجتماعی از طریق اعطای حق تصمیم‌گیری به مردم؛ آزادی رسانه منطبق با موازین اسلامی؛ آزادی احزاب و جمعیت‌ها منطبق با موازین و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران؛ تشکیل آزاد اجتماعات و راه‌پیمایی‌ها مشروط بر رعایت مبانی اسلامی؛ آزادی در انتخاب شغل منطبق با موازین اسلامی.	استقلال و آزادی	
توجه به آموزش و پرورش رایگان؛ تحول در نظام آموزش و پژوهش و روزآمدسازی مستمر؛ اصلاح و بازنگری در محتوا و روش‌های آموزشی؛ استفاده از ابزارهای نوین آموزشی برای پیشگیری و مقابله با ناهنجاری‌های فرهنگی و اجتماعی؛ افزایش سهم آموزش‌های مهارتی در نظام آموزشی کشور؛ آموزش آموزه‌ها و ارزش‌های اسلامی؛ برنامه پرورش فرهنگ سایبری؛ حمایت از دانش‌بنیان‌ها و دستاوردهای داخلی؛ حمایت از پژوهش؛ تلقی علم و ثروت به‌عنوان ثروت و قدرت.	آموزش و پرورش	عوامل مداخله‌گر
پذیرش فناوری‌های نوین؛ ترویج جذابیت ظرفیت‌های فضای سایبر؛ برخورداری از نظام فرهنگی مبتنی بر تحولات دیجیتال؛ فرهنگ شفافیت در جریان اطلاعات؛ فرهنگ‌سازی در استفاده از فضای سایبر و دیجیتال.	پذیرش حکمرانی سایبری	
توسعه فرایندهای دیجیتال؛ ارزیابی فرایندهای دیجیتال؛ خودکار سازی فرایند؛ بهبود و بازطراحی فرایندها؛ چابکی فرایندها؛ انعطاف‌پذیری فرایندها.	مدیریت فرایند دیجیتال	راهبردها

شخص‌ها	مؤلفه	بُعد
توسعه مستمر اکوسیستم مبتنی بر ارزش‌های بومی؛ سرمایه‌گذاری در جهت رشد اکوسیستم دیجیتال؛ چابکی اکوسیستم؛ جذابیت ارزش پیشنهادی اکوسیستم برای کلیه ذی‌ربطان؛ تکثیرپذیری اکوسیستم؛ پایداری اکوسیستم؛ معماری دیجیتال؛ توجه به مرز سایبری.	استقرار و توسعه اکوسیستم	
اعتماد؛ حفظ حریم خصوصی؛ مدیریت بحران سایبری؛ تضمین دسترس‌پذیری، صحت و محرمانگی داده و فرایند؛ امن‌سازی جریان داده و فرایند؛ ضریب امنیت سایبری ملی قابل قبول.	امنیت سایبری	
مدیریت تعامل ذی‌ربطان؛ تطابق ارزش‌های برآمده از تعامل ذی‌ربطان با ارزش‌های بومی؛ برخورداری ذی‌ربطان از ارزش‌های مشترک؛ به‌روزرسانی مستمر دستاوردها؛ مدیریت تعارض؛ رویکرد مشارکت همه‌جانبه.	مشارکت و تعامل ذی‌ربطان	
اشتراک‌گذاری داده؛ مدیریت داده در تمام چرخه حیات؛ مدیریت مالکیت و نظارت محتوا؛ ارزش‌گذاری محتوا؛ تناسب محتوا با ارزش‌ها؛ سفارشی‌سازی محتوا؛ دسترسی دائمی عموم مردم به داده‌های مفید و موردنیاز (داده‌های باز).	حکمرانی محتوا	
توسعه اقتصاد اشتراکی؛ توسعه اقتصاد دیجیتال؛ شفافیت ساختار اقتصادی؛ حکمرانی اقتصاد دیجیتال.	اقتصاد دیجیتال	
شناسایی انتظارات ذی‌ربطان؛ مدیریت تجربه دیجیتال ذی‌ربطان؛ ارتباط و تعامل هدفمند با ذی‌ربطان؛ ارتقای تجربه دیجیتال ذی‌ربطان پیش، حین و پس از مشارکت؛ ارزیابی ذی‌ربط‌محور عملکرد اکوسیستم.	تجربه دیجیتال ذی‌ربطان	
حفظ ارزش‌های کلیدی ذی‌ربطان؛ تمدن‌سازی؛ ارزش‌آفرینی برای کلیه ذی‌ربطان؛ جمع‌سپاری؛ پایداری زیست‌محیطی.	هم‌آفرینی ارزش	
هوشمندسازی؛ پیدایش سرگرمی‌های رایانه‌ای جدید؛ خلق کسب‌وکارهای دیجیتال نوپا؛ خلق مشاغل، مهارت‌ها و شایستگی‌های جدید؛ پیدایش اکوسیستم‌های پویا؛ خلق فرایندهای نوظهور.	محصولات و خدمات نوظهور	پیامدها
تحقق پاسخ‌گویی؛ تحقق مسئولیت‌پذیری؛ برقراری عدالت و مبارزه با فساد؛ تحقق شفافیت؛ تحقق قانون‌مداری؛ برقراری اعتماد؛ تحقق تمرکززدایی.	آرمان‌های مشترک	

بُعد	مؤلفه	شاخص‌ها
	تقویت ارزش‌های بومی	شناسایی و حذف ناهنجاری‌های فرهنگی؛ روابط اجتماعی منطبق با آموزه‌های دینی؛ پیشگیری از تهاجم فرهنگی؛ اهتمام به اخلاق دیجیتال؛ ایجاد رضایتمندی جمعی؛ باور به استعداد‌های افراد جامعه؛ پذیرش تنوع و تکثر فرهنگی؛ صرفه‌جویی در منابع و انرژی.

شکل ۴: الگوی حکمرانی سایبری در جمهوری اسلامی ایران

۳-۵. فرایند دستیابی و توصیف الگوی حکمرانی سایبری در جمهوری اسلامی ایران

تغییرات اساسی در الگوی مذکور نسبت به نسخه قبل از اعتباریابی کیفی در تعداد و روابط مؤلفه‌ها و شاخص‌ها مشهود است. محقق پس از تحلیل و جمع‌بندی نظرات اخذشده از ۶ نفر از خبرگان اقدام به بازنگری در سطح شاخص، مؤلفه‌ها و جانمایی آن‌ها نموده است. برخی از شاخص‌ها اگرچه عناوین متفاوتی داشتند اما دارای معانی مشابهی بوده و در واقع بر یک موضوع دلالت داشتند در نتیجه ادغام و در قالب یک شاخص ظاهر شدند. برخی از

شاخص‌ها نیز اگرچه در مؤلفه‌های متفاوتی ظاهر شدند؛ اما دارای اثرات مشابهی بودند. بنابراین این دسته از شاخص‌ها نیز با تحلیل‌های متفاوت در قالب یک شاخص ظاهر شدند. با حذف و ادغام شاخص‌ها عناوین برخی ثابت و برخی از آن‌ها نیز برای پوشش معانی مشابه و مؤثرتر با نام جدیدی ظاهر شدند. در گام بعدی با تغییرات سطح شاخص‌ها، آثار آن‌ها و ارتباط آن‌ها به مؤلفه‌ها نیز مقایسه و سنجش و در نتیجه در مؤلفه‌ای قرار گرفتند که بیشترین ارتباط و اثر را داشتند. با جابه‌جایی شاخص‌ها در مؤلفه، نسبت جمع شاخص‌های یک مؤلفه با آن ارزیابی و در برخی موارد عناوین مؤلفه‌ها اصلاح گردید. در مرحله آخر وضعیت هر مؤلفه و نسبت آن با مقوله محوری براساس تغییرات صورت‌پذیرفته بررسی و براساس نوع ارتباط با مقوله‌های محوری مجدداً ذیل بلوک‌های عوامل علی، عوامل زمینه‌ای، عوامل مداخله‌گر، راهبردها و پیامدها به شرح ذیل دسته‌بندی و الگوی نهایی بدین ترتیب حاصل شد.

۳-۶. عوامل علی (تأثیرگذار)

یکی از موانع پیش‌روی نظام حکمرانی کشور ضعف در اطمینان از اثربخشی اعتقادات و باورهای معنوی و نسبت آن با اداره امور عمومی است. درحالی‌که توجه و تقویت امور معنوی و جهت‌دهنده بودن آن به‌همراه رعایت حقوق مردم تحت مقوله معنویت و شریعتمداری قاعداً منجر به گسترش مشارکت ذی‌ربطان به‌ویژه در امور اجتماعی-فرهنگی خواهد شد. ذی‌ربطان به‌عنوان یکی از مقوله‌های محوری فارغ از نقشی که در مشارکت برعهده می‌گیرند، سرمایه‌های ملی محسوب می‌شوند. توجه به سرمایه‌های ملی به‌عنوان عامل علی به‌طور یقین سبب ایجاد انگیزه در ذی‌ربطان برای مشارکت با هدف رفع مشکلات و پیشبرد اهداف کلان مشترک خواهد شد. توجه به جوانان و رفع موانع رشد و شکوفایی زنان و بهره‌گیری از قدرت رسانه به‌عنوان سرمایه‌های ملی، متضمن حضور و گسترش مشارکت آن‌ها در اداره امور عمومی می‌شود. همچنین توجه به توانایی جوانان به‌عنوان سرمایه ملی و توأمان استعدادهای دیجیتال، بهره‌گیری از فناوری‌ها و ابزارهای نوظهور را افزایش می‌دهد.

تقویت معنویت و شریعت و هم‌زمان پرورش استعداد‌های دیجیتال؛ آمادگی ارزش‌محور سایبری را ارتقا می‌بخشد. تأمین سلامت و رفاه جامعه و رفع نگرانی‌های عمومی برای مشارکت در امور اجتماعی با هدف دستیابی به رفاه اجتماعی بالاتر افزایش و آمادگی را تقویت می‌کند. در عین حال با پیوند معنویت و سلامت در زندگی مردم، این آمادگی بر مبنای ارزش‌ها شکل می‌گیرد و با تقویت مهارت‌های دیجیتال در راستای مشارکت سایبری به کارگیری می‌شود. توسعه خدمات دیجیتال نقش محوری در بهره‌گیری از اکوسیستم مشارکت خواهد داشت و پرورش استعداد‌های دیجیتال قابلیت بهره‌گیری از اکوسیستم دیجیتال را افزایش می‌دهد.

۳-۷. عوامل زمینه‌ای (بستر ساز)

مقوله زیرساخت در عوامل زمینه‌ای بر هر سه مقوله محوری فناوری‌های نوظهور، اکوسیستم مشارکت و آمادگی سایبری دلالت داشته و در عین حال محل مشترک تمامی کنش و واکنش‌های راهبرد هستند. قابلیت‌های فناورانه با دلالت بر فناوری‌های نوظهور، اکوسیستم مشترک و آمادگی سایبری و امکان توسعه فرایندهای دیجیتال، اکوسیستم و مشارکت ذی‌ربطان را فراهم می‌سازند. همچنین قابلیت‌های فناورانه، ساختار دیجیتال و قانون‌گذاری که هر سه بر آمادگی سایبری توأمان با حفظ ارزش‌های اجتماعی-فرهنگی دلالت دارند، امکان استقرار و توسعه اکوسیستم مبتنی بر ارزش‌های بومی را به‌عنوان یک راهبرد فراهم می‌آورند. مقوله قانون‌گذاری از عوامل زمینه‌ای اگرچه بر تمامی مقوله‌های محوری دلالت دارد، شاخص قوانین بازدارنده در آن به‌طور خاص بر اطمینان از حفظ ارزش‌های بومی در آمادگی ارزش‌محور سایبری تأکید دارد. همچنین زمینه تحقق راهبردهای امنیت سایبری، مشارکت و تعامل ذی‌ربطان با ضمانت تطابق با ارزش‌های برآمده از تعامل آن‌ها با ارزش‌های بومی و حکمرانی محتوا را فراهم می‌سازد. ساختارهای دیجیتال هستند که شرایط اتخاذ و اجرای راهبردهای اقتصاد اشتراکی و شفافیت ساختار اقتصادی را فراهم می‌سازد. در عوامل زمینه‌ای به تمامی لایه‌های فضای سایبری از زیرساخت تا کنش و واکنش‌های اجتماعی انسان

توجه شده است، برای اینکه امکان تحقق حداکثری راهبرد امنیت سایبری ملی با اطمینان از صیانت از ارزش‌های بومی از حریم خصوصی گرفته تا داده‌های ملی مهیا گردد.

۳-۸. عوامل مداخله‌گر

مقوله ذی‌ربطان در عوامل مداخله‌گر به ذی‌ربطان در مقوله محوری تعلق داشته و توجه به تمامی ذی‌ربطان منجر به افزایش حداکثری مشارکت می‌شود. علاوه بر آن ترویج جذابیت‌های فضای سایبری و برخورداری از نظام فرهنگی مبتنی بر تحولات دیجیتال، اجرای راهبردهای مدیریت فرایند دیجیتال و استقرار و توسعه اکوسیستم و مشارکت را تسهیل نموده و بالعکس مقاومت در پذیرش حکمرانی سایبری توسط ذی‌ربطان، هر سه راهبرد مذکور را با چالش مواجه می‌نماید. آزادی رسانه منطبق با موازین اسلامی، مشارکت و تعامل ذی‌ربطان منطبق با ارزش‌های بومی را تقویت می‌کند و نفوذ هرچه بیشتر قدرت‌های جهانی از طریق فناوری و رسانه، مشارکت و تعامل ارزش‌محور داخلی و امنیت سایبری در سطح خدمات را خدشه‌دار می‌کند. آموزش و پرورش بر فناوری‌های نوظهور، ذی‌ربطان و آمادگی ارزش‌محور سایبری تعلق داشته و استفاده از ابزارهای نوین برای پیشگیری و مقابله با تهاجم فرهنگی و آموزش آموزه‌ها و ارزش‌های اسلامی از این مقوله، ارزش‌گذاری محتوا و تناسب محتوا با ارزش‌ها از راهبرد حکمرانی محتوا را تسهیل می‌کنند. ترویج جذابیت‌های فضای سایبر و شفافیت در جریان اطلاعات در مقوله پذیرش حکمرانی سایبری، بر اکوسیستم مشارکت متعلق بوده و ضمن تقویت راهبرد مشارکت ذی‌ربطان، حکمرانی محتوا و شفافیت ساختار اقتصادی را تسهیل خواهند نمود. افزایش سهم آموزش‌های مهارتی، پرورش فرهنگ سایبری توأمان با آموزه‌های اسلامی به آمادگی ارزش‌محور سایبری تعلق داشته و مدیریت فرایندهای دیجیتال، آگاهی مردم برای حفظ حریم خصوصی از راهبرد امنیت سایبری، توسعه اکوسیستم مبتنی بر ارزش‌های بومی و تناسب محتوا با ارزش‌ها را بهبود و بالعکس هرگونه ضعف در نظام آموزشی اجرای راهبردها را با چالش جدی مواجه می‌سازد.

۳-۹. راهبردها

راهبرد استقرار و توسعه اکوسیستم مبتنی بر ارزش‌های بومی برای اطمینان از همسویی اکوسیستم مشارکت پیش‌بینی شده است. یکی از نگرانی‌های حکمرانی سایبری گرایش تعاملات و مشارکت ذی‌ربطان و هدایت آن به سمت وجوه فناوری از فضای سایبری است و برای کنترل آن نیازمند راهبرد تطابق ارزش‌های برآمده از تعامل ذی‌ربطان با ارزش‌های بومی ذیل مقوله مشارکت و تعامل ذی‌ربطان از راهبردها هستیم. همچنین تعامل ذی‌ربطان مبتنی بر اکوسیستم مشارکت امکان چندپارگی اطلاعات و جریان اطلاعات را همراه دارد که برای کنترل آن از راهبردهای مدیریت فرایندهای دیجیتال و حکمرانی محتوا استفاده می‌شود. در بهره‌گیری از فناوری‌ها و ابزارهای نوظهور، تهدید آثار مخرب و در اکوسیستم مشارکت دغدغه افشای اطلاعات متصور است که برای کنترل و گاهاً برخورد با آن‌ها، راهبرد امنیت سایبری ضروری است. انعطاف‌پذیری فرایندهای دیجیتال برای اداره و هماهنگی با تحولات فناوری‌ها و ابزارهای نوظهور اتخاذ می‌گردد. توسعه اقتصاد اشتراکی تمرکز قدرت به واسطه انحصار را از بین برده فلذا جذب مشارکت حداکثری برای اداره امور عمومی را موجب می‌شود. امنیت سایبری، اعتماد عمومی به فضای سایبر برای مشارکت فراگیر ذی‌ربطان را در پی خواهد داشت. ارزش محوری در آمادگی سایبری می‌بایست از طریق فاکتورهای بسیاری هدایت و کنترل گردد تا دستیابی به پیامدهای مثبت تضمین و ظهور و بروز نتایج منفی را مهار سازد، برای اطمینان از این امر توجه به ارزش‌ها در تمامی مقوله‌های فرایندهای دیجیتال، اکوسیستم مشارکت و حکمرانی محتوا پیش‌بینی شده است.

۳-۱۰. پیامدها

انتظاراتی که از راهبردهای اتخاذشده بر مبنای عوامل زمینه‌ای و تسهیل آن‌ها توسط عوامل مداخله‌گر و همچنین اثرات آن در عوامل علی بر مقوله‌های محوری داریم در قالب تجربه دیجیتال ذی‌ربطان، هم‌آفرینی ارزش، محصولات و خدمات نوظهور، آرمان‌های مشترک و تقویت ارزش‌های بومی ظاهر شده‌اند.

راهبردهای مشارکت ذی‌ربطان در اداره امور اجتماعی-فرهنگی و پیش‌بینی استقرار و توسعه اکوسیستم مبتنی بر ارزش‌های بومی و جذب مشارکت ذی‌ربطان از طریق راهبرد فرایندهای دیجیتال، قاعدتاً ارتقای تجربه دیجیتال ذی‌ربطان توأمان با آن حفظ ارزش‌های کلیدی را نتیجه می‌دهد. هدایت آمادگی ارزش‌محور سایبری در قالب راهبردهای فرایند دیجیتال و امنیت سایبری تبدیل آمادگی به توانمندی که از آن به‌عنوان تجربه یاد می‌کنیم و همچنین هدف‌مندی تعاملات ذی‌ربطان را به‌دنبال دارد. مشارکت ذی‌ربطان برای اداره امور اجتماعی- فرهنگی و تطابق تمامی تعاملات با ارزش‌های بومی منجر به تقویت ارزش‌های اجتماعی- فرهنگی و برخورداری تمامی ذی‌ربطان از آثار اجتماعی و فرهنگی خواهد شد که در قالب ارزش‌آفرینی برای کلیه ذی‌ربطان ذیل مقوله هم‌آفرینی ارزش ظاهر شده است. برآیند کنش و واکنش‌های ذی‌ربطان مبتنی بر اکوسیستم در فضای سایبری، منجر به خلق و پیدایش فرایندها، محصولات و خدمات نوپدید می‌شود. توجه به ارزش‌های بومی در راهبردهای فرایندها، محتوا و اکوسیستم مشارکت و تمامی مقوله‌های علی اثرگذار، زمینه‌ای و مداخله‌گر به‌طور یقین ذی‌ربطان را در حفظ ارزش‌های بومی مصمم و کشور را از سطح قابل قبولی از وضع اجتماعی فرهنگی برخوردار می‌سازد، چراکه اطمینان ذی‌ربطان از دستیابی به فواید مشترک ملی استمرار مشارکت آن‌ها را برای بهبود بیشتر تضمین می‌نماید. تنظیم‌گری حق مشارکت برای کلیه ذی‌ربطان از طریق راهبرد مشارکت و تعامل ذی‌ربطان، توسعه اکوسیستم‌های مبتنی بر ارزش، اطمینان از تناسب محتوا با ارزش‌های بومی، توسعه اقتصاد اشتراکی به‌جای نگرش متمرکز و درعین‌حال شفافیت در ساختاری اقتصادی، مالکیت محتوا در تمامی چرخه حیات، دستیابی به آرمان‌های مشترک برآمده از این میزان توجه به ارزش‌ها را به دست می‌دهد.

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

یکی از مقوله‌های مدل پارادایمی پژوهش، شرایط علی مربوط به حکمرانی سایبری است. شرایط علی حکمرانی سایبری جمهوری اسلامی ایران به عوامل مختلفی از جمله؛ معنویت و

شریعت‌گرایی، سرمایه‌های ملی، سلامت و رفاه جامعه، استعداد دیجیتال و خدمات دیجیتال بستگی دارد. به‌عنوان مثال؛ هرچقدر سرمایه ملی در زمینه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی غنی باشد، می‌تواند در به‌کارگیری حکمرانی سایبری در کشور اثرگذار باشد. همچنین استعداد تولید دیجیتال و استفاده از آن در مراکز مختلف خدماتی می‌تواند در پیاده‌سازی حکمرانی دیجیتال اثرگذار باشد. از سویی، جامعه‌ای که به لحاظ سلامت و رفاه در پایین‌ترین سطح قرار دارد، با جامعه‌ای که به لحاظ سلامت و رفاه در سطوح بالایی قرار دارد، در پیاده‌سازی حکمرانی دیجیتال متفاوت خواهند بود. به عبارتی، جامعه‌ای که از سطح رفاه و سلامت کافی برخوردار است، توانایی اختصاص منابع کافی جهت پیاده‌سازی حکمرانی سایبری را خواهد داشت. همچنین جامعه‌ای که دارای مبانی و اصول مذهبی است و معتقد به شریعت‌گرایی و معنویت است، می‌تواند عاملی اثرگذار در حکمرانی سایبری باشد. چراکه عدم توجه به حکمرانی سایبری، می‌تواند آثار سوء در زمینه معنویت و شریعت‌گرایی داشته باشد.

مقوله دیگری که برای مدل پارادایمی حکمرانی سایبری جمهوری اسلامی ایران وجود دارد، شرایط زمینه‌ای و بستر حاکم بر حکمرانی سایبری است. بستر یا زمینه مجموعه مشخصه‌های ویژه‌ای است که به پدیده مورد نظر دلالت می‌کند؛ یعنی محل حوادث و وقایع متعلق به پدیده. بنابراین مقوله‌هایی مانند؛ زیرساخت، قابلیت‌های فناورانه، ساختار دیجیتال و قانون‌گذاری به‌عنوان عوامل زمینه‌ساز حکمرانی سایبری در ایران هستند. این مقوله‌ها مواردی است که زمینه و شکل‌گیری نوع حکمرانی سایبری را مهیا می‌سازد. اگر زمینه توسعه زیرساخت (شبکه ملی اطلاعات؛ اشاعه فناوری‌های دیجیتال؛ تحقق و توسعه فناوری‌های دیجیتال؛ توسعه سخت‌افزاری؛ توسعه نرم‌افزاری؛ توسعه سکوها‌های دیجیتال بومی) وجود نداشته باشد و اگر قابلیت‌های فناورانه (توانایی تولید فناوری؛ توانایی سرمایه‌گذاری در فناوری؛ به‌کارگیری فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی و ...) در کشور فراهم نشود، همچنین اگر ساختار دیجیتال (تخصیص افقی قدرت و عملکرد بین سازمان‌ها از طریق یکپارچگی دولت؛ ساختارهای شبکه‌محور مشارکتی؛ تعامل‌پذیری برخط ساختارها) وجود

نداشته باشد و از سویی قانون‌گذاری در زمینه عوامل مربوط به حکمرانی سایبری از جمله اینترنت، فضای سایبر، مقررات و غیره تدوین نگردد و یا دچار ضعف باشد، حکمرانی سایبری با مشکل مواجه خواهد شد و اگر مؤلفه‌های بیان‌شده در سیستم بستری و زمینه‌ای کشوری فراهم باشد، می‌توان حکمرانی سایبری را اجرا کرد.

مقوله دیگری که برای مدل پارادایمی حکمرانی سایبری وجود دارد، شرایط مداخله‌گر در حکمرانی سایبری است. ذی‌ربطان حکمرانی سایبری، استقلال و آزادی، آموزش و پرورش و پذیرش حکمرانی دیجیتال از جمله مقوله‌هایی است که می‌تواند به‌عنوان متغیرهای مداخله‌گر در حکمرانی سایبری به حساب آید. ذی‌ربطان حکمرانی سایبری که شامل؛ دولت، بخش خصوصی؛ شهروندان؛ انجمن‌ها؛ قدرت‌های دیجیتال می‌شود، با همکاری خود می‌توانند باعث پیاده‌سازی حکمرانی سایبری کمک نمایند. زمانی که ذی‌ربطان در حکمرانی سایبری همکاری ننمایند و در مقابل برنامه‌های حکمرانی سایبری کشور مقاومت نشان دهند، باعث ایجاد مانع در آن خواهند شد و اگر همکاری مطلوبی در برنامه‌های حکمرانی سایبری داشته باشند، باعث تسریع در رسیدن به چشم‌اندازهای ترسیم‌شده خواهند شد. از سویی وقتی جامعه به لحاظ استقلال ملی از طریق رهایی از تحمیل قدرت‌های جهانی؛ آزادی اجتماعی از طریق اعطای حق تصمیم‌گیری به مردم؛ آزادی رسانه منطبق با موازین اسلامی؛ آزادی احزاب و جمعیت‌ها منطبق با موازین و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران؛ تشکیل آزاد اجتماعات و راه‌پیمایی‌ها مشروط بر رعایت مبانی اسلامی؛ آزادی در انتخاب شغل منطبق با موازین اسلامی و آزادی و استقلال بیشتری در تمامی زمینه‌ها داشته باشد، می‌تواند باعث تسریع در روند پیاده‌سازی حکمرانی سایبری شود و اگر بالعکس باشد، یعنی استقلال و آزادی کمتری در زمینه‌های مذکور داشته باشد، باعث مانع در پیاده‌سازی حکمرانی سایبری خواهد بود. چراکه اگر استقلال و آزادی کمتری وجود داشته باشد در شرایط بحرانی و حساس با تحت فشار قرار گرفتن از سوی کشورهای مختلف مجبور به تغییر رویه در حکمرانی سایبری خود هستند. همچنین آموزش و پرورش نیز می‌تواند به‌عنوان عامل تسهیلگر و همچنین به‌عنوان یک مانع در ایجاد حکمرانی سایبری به حساب آید. زمانی که فرد

آموزش‌های لازم در زمینه امور فرهنگی و اجتماعی کشور با توجه به نوع گرایش دینی که دارند، برخوردار باشد، می‌تواند به‌عنوان تسهیلگر به‌حساب آید و اگر آموزش‌ها با نوع حکمرانی ناهم‌سو باشد، باعث مانع در اجرای حکمرانی سایبری خواهد بود.

مقوله دیگری که برای مدل پارادایمی حکمرانی سایبری جمهوری اسلامی ایران وجود دارد، راهبردها است. راهبردها مبتنی بر کنش‌ها و واکنش‌هایی برای کنترل، اداره و برخورد با پدیده موردنظر هستند. مواردی از جمله؛ مدیریت فرایند دیجیتال، استقرار و توسعه اکوسیستم، امنیت سایبری، مشارکت و تعامل ذی‌ربطان، حکمرانی محتوا و اقتصاد دیجیتال به‌عنوان راهبردهای شکل‌دهی به حکمرانی سایبری است. یعنی اگر این راهبردها و فرایندها در جامعه شکل بگیرند منجر به پیامدهای مثبتی در حکمرانی سایبری خواهد شد. اگر فرایندهای دیجیتال توسعه پیدا کنند، بازخوردها و ارزیابی‌های مختلفی از نقاط ضعف و قوت فرایندها و زیرساخت‌های دیجیتالی وجود داشته باشد و همیشه تلاش‌های لازم برای چابکی و انعطاف‌پذیری فرایندها برقرار باشد، می‌توان انتظار اجرای صحیح برنامه‌ها را داشت. از سویی، توجه به ارزش‌های بومی و جذابیت ارزش پیشنهادی اکوسیستم برای کلیه ذی‌ربطان، همچنین امنیت بالای سایبری به‌طوری‌که حریم خصوصی و انتظارات ذی‌ربطان برآورده شود و به مشارکت و تعاملات ذی‌ربطان توجه شود و همچنین توجه به اشتراک‌گذاری داده، تولید داده، تناسب محتوا با ارزش‌ها و سفارشی‌سازی داده وجود حکمرانی محتوا و توجه به توسعه دیجیتال‌محور اقتصاد، شفافیت ساختار اقتصادی و حکمرانی اقتصادی می‌تواند منجر به پیامدهای مثبت در این زمینه شود.

آخرین مقوله‌ای که در روش داده‌بنیاد مدنظر است، مقوله پیامدها است. پیامدها نتیجه برنامه‌های پیاده شده خواهد بود. پیامدها نتایج و حاصل کنش‌ها و واکنش‌ها هستند. پیامدها را همواره نمی‌توان پیش‌بینی کرد و الزاماً همان‌هایی نیستند که افراد قصد آن را داشته‌اند. پیامدها ممکن است حوادث و اتفاقات باشند، شکل منفی به خود بگیرند واقعی یا ضمنی باشند و در حال یا آینده به وقوع بپیوندند. پیامدهای حاصل از شرایط علی، زمینه‌ای، مداخله‌گر، پدیده‌های محوری و راهبردهای حکمرانی سایبری می‌تواند باعث شکل‌گیری

تجربه دیجیتال ذی‌ربطان، هم‌آفرینی ارزش، محصولات و خدمات نوظهور، آرمان‌های مشترک و تقویت ارزش‌های بومی گردد. با توجه به پیامدهای مطرح‌شده در زمینه حکمرانی سایبری، می‌تواند بیان کرد که، اگر عوامل علی و بسترها یا زمینه‌ها توسط سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان کلان‌کشوری درست، دقیق و با مشارکت ذی‌ربطان هدف‌گذاری و برنامه‌ریزی شود، می‌توان با اجرای حکمرانی سایبری به پیامدهای مدنظر رسید.

پیشنهاد‌های پژوهش

با توجه به یافته‌های پژوهش و در راستای پیاده‌سازی و بهبود حکمرانی سایبری جمهوری اسلامی ایران، پیشنهاد‌های زیر ارائه می‌گردد:

در راستای پیاده‌سازی حکمرانی سایبری، پیشنهاد می‌شود برنامه‌هایی تدارک دیده شود که حداقل مقاومت را از سوی ذی‌ربطان به همراه داشته باشد. به عبارتی برنامه‌های تدوین گردد که به همه سلیق‌قشرهای مختلف جامعه توجه شود.

توسعه متوازن جامعه می‌تواند منجر به تخصیص منابع عادلانه در زمینه‌های مختلف گردد و این مسئله می‌تواند به توسعه بسترها و زیرساخت‌ها در زمینه حکمرانی سایبری کمک کند. تدوین قوانین با مشارکت ذی‌ربطان در زمینه حکمرانی سایبری می‌تواند باعث مشارکت بالای آنان در اجرای برنامه‌های مربوط به حکمرانی سایبری را به همراه داشته باشد و همچنین می‌تواند باعث مقاومت در مواجهه با فرهنگ‌های بیگانه در این زمینه گردد.

توجه به استقلال و آزادی جامعه در زمینه‌های مختلف و همچنین آزادی احزاب و جمعیت‌ها منطبق با موازین و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و اهمیت و توجه ویژه به تبعیت از قوانین می‌تواند منجر به مسئولیت‌پذیری، شفاف‌سازی و پاسخ‌گویی شده و اعتماد ذی‌ربطان را در جهت ارزشمند بودن حکمرانی سایبری و مشارکت در اجرای آن بالا می‌برد. پذیرش حکمرانی دیجیتال و باور به اینکه حکمرانی دیجیتال می‌تواند باعث جلوگیری از فساد در تمامی زمینه‌ها شود و به‌کارگیری فناوری‌های نوین و قابل‌اعتماد در این زمینه می‌تواند به حکمرانی سایبری کمک نماید.

همچنین پیشنهاد می‌شود در تدوین حکمرانی سایبری به مالکیت محتوا، ارزش‌گذاری محتوا و تناسب محتوا با ارزش‌ها و مدیریت داده توجه شود تا جلوی محتوای مخرب در این زمینه گرفته شود.

فهرست منابع

- استراوس، انسلم؛ کوربین، جولیت (۱۳۹۰). مبانی پژوهش کیفی: فنون و مراحل تولید نظریه زمينه‌ای. ترجمه ابراهیم افشار، تهران: نشر نی.
- امامی، سید جواد؛ جواد، مجتبی (۱۴۰۰). واکاوی مفهوم حکمرانی در پرتو کلمه «اطاعت» در قرآن کریم، فصلنامه علمی امنیت ملی، سال یازدهم، شماره چهل و دوم، ۷۴-۴۳.
- باهنر، ناصر؛ مهدی پور، حسین (۱۳۹۸). تحلیل دلالت‌های سیاستی اندیشه رهبر معظم انقلاب اسلامی درباره فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی. مطالعات راهبردی بسیج، ۲۲ (۸۳)، ۵-۳۷.
- حاجیانی، ابراهیم (۱۳۹۵). روش‌شناسی طراحی و تدوین الگوی مطلوب در پژوهش‌های راهبردی، فصلنامه راهبرد، سال بیست و پنجم، شماره ۷۸، بهار ۱۳۹۵، ۲۸-۵.
- حسینی تاش، یدعلی؛ واثق، قادر علی (۱۳۹۳). حکمرانی خوب و ارائه حکمرانی شایسته بررسی و شاخص‌های این دو دیدگاه امیرالمؤمنین علی^(ع) نشریه اسلام و پژوهش‌های مدیریتی، ۳ (۲)، ۷-۲۸.
- حمیصی، مرتضی (۱۳۹۱). الگوی راهبردی تأسیس و توسعه سازمان‌های مردم‌نهاد ایرانی با تأکید بر منافع امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، رساله دکتری، دانشگاه عالی دفاع ملی، دانشکده مدیریت راهبردی.
- فیروزآبادی، ابوالحسن (۱۳۹۹). تحول در عصر فضای مجازی، دانشگاه امام صادق^(ع) و پژوهشگاه فضای مجازی.
- محمودی، امیر؛ آرش پور، علیرضا (۱۳۹۶). حکمرانی مطلوب؛ سازوکار ایجاد توانمندی در تحقق توسعه. سیاست جهانی، دوره ۶، شماره ۴، شماره پیاپی ۲۲، ۲۱۳-۲۳۶.

References

- Evaluation Study supporting the interim evaluation of the programme on interoperability solutions for public administrations, European public administrations, businesses and citizens (ISA²), Final Report, 2019.
- Kokuryo, J. (2022). An Asian perspective on the governance of cyber civilization. *Electronic Markets*, 32(2), 475-485.
- Manoharan, A. P., Melitski, J., & Holzer, M. (2023). Digital governance: an assessment of performance and best practices, *Public Organization Review*, 23(1), 265-283.
- Mohammadian, H. D., Langari, Z. G., & Wittberg, V. (2022). Cyber Government for Sustainable Governance: Examining Solutions to Tomorrow's Crises and Implications through the 5 th wave theory, Edu 5.0 concept, and 9PSG model, In 2022 IEEE Global Engineering Education Conference (EDUCON), 1737-1746, IEEE.
- Purdy, J. (2018). *After nature: A politics for the Anthropocene*. Harvard University Press.
- Ravšelj, D., Umek, L., Todorovski, L., & Aristovnik, A. (2022). A Review of Digital Era Governance Research in the First Two Decades: A Bibliometric Study, *Future Internet*, 14(5), 126.
- Shenkoya, T. (2023). Can digital transformation improve transparency and accountability of public governance in Nigeria?, *Transforming Government: People, Process and Policy*, 17(1), 54-71.
- Young, O. R., Yang, J., & Guttman, D. (2020). Meeting cyber age needs for governance in a changing global order, *Susta*.
- Kinder, T., F. Six, J. Stenvall, and A. Memon. (2022). Governance-As-Legitimacy: Are Ecosystems Replacing Networks?, *Public Management Review* 24 (1): 8–33.
- Petrescu, Maria. (2019). From Marketing to Public Value: Towards a Theory of Public Service Ecosystems. *Public Management Review* 21 (11): 1733–1752.
- Mihr, A. (2014). Good Cyber Governance: The Human Rights and Multi-Stakeholder Approach. *Georgetown Journal of International Affairs*, 24–34.
- Barile, S., Orecchini, F., Saviano, M. (2018). People, technology, and governance for sustainability: the contribution of systems and cyber-systemic thinking. *Sustain Sci* 13, 1197–1208 (2018).
- Thapa, I. (2020). *Public Administration: Meaning, Scope and Its Nature*, Public Administration Campus, Tribhuvan University, 2020.
- Vignieri, V. (2020). Old Public Administration, new public management, and public governance: Shifts in dominant modes of Public Administration, <https://www.vincenzovignieri.com/old-public-administration-new-publicmanagement-and-public-governance-shifts-in-dominant-modes-of-publicadministration/> Retrieved April 13 2021.
- Barbier, L. & Tengeh, R. (2023). Literature Review of Public Administration and Good Governance from 1890 to 2023, *Jurnal Transformativa*, March 2023, 9, 43-65.

- Parviainen, P. & Tihinen, M. & Kääriäinen, J. & Teppola, S. (2017). Tackling the digitalization challenge: How to benefit from digitalization in practice. *International Journal of Information Systems and Project Management*, 5, 63-77.
- Mondejar, M. E., Avtar, R., Baños Diaz, H. L., Dubey, R. K., Esteban, J., Morales, A. G., Hallam, B., Mbungu, N. T., Okolo, C. C., Prasad, K. A., She, Q., Garcia-Segura, S. (2021). Digitalization to achieve sustainable development goals: Steps towards a Smart Green Planet, *Science of The Total Environment*, Volume 794, 148539.
- Jafari, S.M. and Noor Azman, A. (2011), Exploring the values of e-governance to Citizens, *E_CASE& e-Tech International Conference*, 1312-1332.
- Backus, M. (2001), *E-Governance in Developing Countries: Introduction and examples*, IICD Research Brief, No3.
- Coman, M. (2009), *Business Intelligence and E-governance*, *Lex ET Scientia International Journal*, Vol1, 484-491.
- Saxena, K.B.C. (2005), Towards excellence in e-governance, *International Journal of Public Sector Management*, 18(6), 498-513.
- Chen, Y. & Hsieh, J. (2009), Advancing e-governance: comparing Taiwan and the United States, *Public Administration Review* (special issue), 69(Supplement 1), 151-158.
- El Ammar, C., & Profiroiu, C. M. (2020). Innovation in public administration reform: a strategic reform through NPM, ICT, and e-governance. A comparative analysis between Lebanon and Romania. *Administratie si Management Public*, 35, 75-89.
- Erkut, B. (2020). From Digital Government to Digital Governance: Are We There Yet? *Sustainability*, 2020, 12, 860.
- Asongu, S. A., & Nwachukwu, J. C. (2019). The Role of Openness in the Effect of ICT on Governance. *Information Technology for Development*, 25(3), 503-531.
- EVANS, M., DUNLEAVY, P., MCGREGOR, C., & HALUPKA, M. (2019). Towards digital era governance: lessons from the Australian experience. In A. Massey (Ed.), *A Research Agenda for Public Administratio*, Edward Elgar Publishing, 146-161.
- Skare M., Soriano D. R. (2021), How globalization is changing digital technology adoption: An international perspective, *Journal of Innovation & Knowledge*, Volume 6, Issue 4, 2021, Pages 222-233.
- Walter, S. (2021). The Backlash Against Globalization, *Annual Review of Political Science*, First published as a Review in Advance on February 12, 2021, Vol 24, 421-442.